

STRUKTURALISMEN OG ROLAND BARTHES

Øystein Aspaas

Høgskolen i Tromsø, Avdeling for lærerutdanning

Det følgende er to artikler skjøtt sammen til én tekst med en felles litteraturliste til slutt. Den første har tittelen "Strukturalismen", den andre "Roland Barthes".

Dette er første del av en planlagt serie med orienterende, populærvitenskapelige artikler om moderne litteratur- og kulturteori. Det er meningen å presentere viktige retninger og enkeltteoretikere i tiden fra og med strukturalismen på 1960-tallet og fram til vår tid. Retningene vil også bli relatert til den norske lærerutdanningen og til planverket for lesing av litteratur i grunnskolen.

Artiklene er skrevet for alminnelig opplyste lesere som lærerstudenter og andre med en viss interesse for emnet, men de som alt er eksperter på feltet, vil ventelig ikke finne mye revolusjonerende nytt.

Tromsø, 30. april 2004

Øystein Aspaas

STRUKTURALISMEN

Da strukturalismen skylte inn over fransk åndsliv på 1950- og 60-tallet, opplevde mange det som en slags revolusjon. En filosof som Jean-Marie Benoist utgav i 1976 en bok med den talende tittelen *La révolution structurale*, der han viser både omfanget og dybden i denne nyorienteringen. En kan vel neppe si at strukturalismen i seg selv var en direkte revolusjonær bevegelse i politisk forstand, men den slo gjennom i intellektuelle kretser i en viss opposisjon til den etablerte franske universitetsverden, ført fram fra posisjoner som tidsskriftene *Tel Quel* og *Communications*, fra ”marginale” akademiske institusjoner som École Pratique des Hautes Études (EPHE), og med en litteraturvitenskapelig lederskikkelse uten formell doktorgrad som Roland Barthes. Slik sett var strukturalismen en viktig del av det intellektuelle og politiske klima som førte til studentopprøret i Paris i 1968.

Nå var det neppe tale om noen total ”ny-orientering”. Strukturalismen kunne føre sine røtter tilbake til lingvisten Ferdinand de Saussure på begynnelsen av 1900-tallet, og hadde forløpere både i den russiske formalismen på 1920-tallet og pragtstrukturalismen på 30-tallet, ved siden av at vitenskap og litteraturteori nødvendigvis nesten alltid har vært opptatt av ”mønstre”, ”former” og ”oppbygning”. Men dette fikk en ny betydning og en radikal vektlegging i Frankrike i etterkrigstida, med et topp-punkt henimot 1968.

Når så denne bevegelsen spredte seg bl.a. til den anglo-amerikanske verden og Skandinavia på 1970-tallet, var førerskikkelser som Claude Lévi-Strauss, Michel Foucault og Roland Barthes vel etablert og alle blitt professorer ved det prestisjetunge Collège de France. Da hadde imidlertid avantgarden i Paris (inkludert mange ledende strukturalister) allerede vendt seg bort fra sine tidligere posisjoner og inntatt den som løselig er kalt for post-strukturalismen.

Det som videre har skjedd av teoriutvikling på litteratur- og kulturområdet i den vestlige verden, kan gjerne kalles poststrukturalisme som en samlebetegnelse, men får ofte egne merkelapper som dekonstruksjon, nyfeminisme, nymarxisme, resepsjonestetikk, postkolonialisme, nyhistorisme, postmodernisme m.m. Det er dette prosjektets hensikt å følge noen av disse hovedretningene videre og også presentere en del hovedskikkelser noe nærmere.

Men det føles riktig å ta utgangspunkt i strukturalismen og 1960-årene, fordi så mye av det som siden har skjedd, har sitt utgangspunkt der. Innen litteraturteorien i denne perioden er det Roland Barthes som rager høyest og nevnes oftest, så det vil være naturlig å gå nærmere inn på hans livsverk og utvikling i tilknytning til dette emnet.

”Saussurismen” fra Genève til Paris

Strukturalismen som litterær teori fører som allerede nevnt tilbake til lingvisten Ferdinand de Saussure og hans verk *Cours de linguistique générale* fra 1916. Da den franske strukturalismen hadde sitt topp-punkt i året 1966, som vi seinere skal komme inn på, var det altså en vel 50 år gammel teori som var inspirasjonskilde og teorigrunnlag. Saussure selv var død allerede i 1913, og boka var satt sammen på grunnlag av notater fra noen av hans

studenter, som hadde fulgt forelesningsrekkene hans i Genève i årene 1907-11. Innen faget lingvistik hadde han ikke fått den betydelige status som han senere fikk gjennom andre fags interesse for hans "system". I 1956 kunne A. J. Greimas skrive i en artikkel kalt "L'actualité du saussurisme": "I denne artikkelen har jeg vist at mens 'lingvistik' er blitt vist til nær sagt over alt – av Merleau-Ponty i filosofi, av Lévi-Strauss i antropologi, av Barthes i litteratur, av Lacan i psykoanalyse – så har ingenting skjedd i selve faget lingvistik, og det er på høy tid at Ferdinand de Saussure får sin rettmessige plass der."

Det var vel neppe slik at lingvistikken ikke kjente til Saussure, men siden han ikke fikk utviklet sine tanker videre, kom han i skyggen av andre, som københavnskolen med Hjelmslev, pragmatismen med Jakobson, behavioristisk strukturalisme med Bloomfield i USA. Og rundt 1960 kom Noam Chomsky med sin generative grammatikk, og dermed ble lingvistikken verden rundt (og også i Frankrike) sterkt vendt mot denne retningen, og seinere – etter Halliday – mot pragmatikk og diskursanalyse.

Når det franske åndsliv på 1950- og 60-tallet ble så sterkt påvirket av strukturalismen og av Saussure, var det ikke som følge av en innenlandsk, fransk utvikling i språkvitenskapen; og da strukturalismen stod på topp mot slutten av 60-tallet, var den ute av fase med de mest moderne former for lingvistik.

Det er fascinerende å følge sporene etter saussurismens vei fra Genève til Paris, for det er i høy grad en langsom ferd tidsmessig og en omvei geografisk.

Den russiske formalismen i litteraturvitenskapen hadde to sentra: ett i Moskva, der den "lingvistiske sirkel" var blitt opprettet i 1915, og ett i St. Petersburg, der foreningen for studier av poetisk språk var dannet i 1917. I begge tilfeller var den unge studenten Roman Jakobson aktivt med. I likhet med de fleste medlemmene i disse private klubbene var han både språk- og litteraturforsker, eller mer presist: han var en lingvist som interesserte seg mye for den spesielle poetiske språkbruken. De russiske formalistene arbeidet og publiserte i Sovjet-Unionen fram til slutten av 1920-årene, da de etter hvert ble kritisert fra offisielt hold og oppløst. En av disse vitenskapsmennene (Sergei Karsjevski) hadde vært student under Saussure i Genève, og introduserte hans tanker muntlig i miljøet.

Roman Jakobson dro til Tsjekkoslovakia i 1920, og leste der *Cours de linguistique générale*. Han ble svært opptatt av Saussures tanker, og da han seinere traff igjen Nicolai Trubetskoy – en annen russisk formalist som hadde emigrert samtidig med Jakobson – tok de to, sammen med en rekke tsjekkoslovakiske forskere, initiativ til å danne en lingvistik-klubb i Praha i 1926. Han og Trubetskoy la i 1928 fram et eget manifest på Den første internasjonale lingvistik-kongress i Haag, der de tok til orde for at lingvister også skulle befatte seg med skjønnlitteraturens språk. De brukte der uttrykket "strukturalistisk og funksjonalistisk lingvistik", og dermed var uttrykket "strukturalisme" skapt i denne sammenheng. (Det er verdt å merke seg at Saussure selv ikke brukte dette ordet – han snakket om "system" i språket, ikke "struktur".) Prahaforskernes arbeid er seinere blitt kalt "pragmatismen".

Trubetskoy døde alt i 1938, og da tyskerne inntok Tsjekkoslovakia samme år, fant Jakobson det best å emigrere på ny. Han kom i en periode til å oppholde seg i Danmark, Norge og Sverige, og i 1941 kom han til USA, der han underviste ved New School of Social Research i New York under resten av andre verdenskrig. (Han bosatte seg seinere i USA og hadde prestisjetunge professorater ved Columbia, Harvard og Massachusetts Institute of Technology.)

I New York fikk Jakobson blant annet den franske antropologen Claude Lévi-Strauss som kollega, og han introduserte strukturalismen for ham. Lévi-Strauss så straks muligheten for å modernisere og ”vitenskapeliggjøre” antropologien ved hjelp av metodene i den strukturalistiske fonologien til Jakobson og Trubetskoy. Alt i 1945 i USA publiserte han den første artikkelen om strukturalisme og antropologi, og hans franske doktorgradsavhandling fra 1948 har tittelen *Les structures élémentaires de la parenté*. Også seinere har han ofte strukturalisme-begrepet med i sine boktitler, som i artikkelsamlingen *Anthropologie structurale*.

Jakobson besøkte ofte sin venn Lévi-Strauss i Paris, og dessuten gamle kjente i det store russiske eksilmiljøet der. I 1950 møtte han Jacques Lacan gjennom Lévi-Strauss, og det ble slik at han fikk fast ”hybel” hos Lacans kone Sylvia når han var på sine Paris-besøk. Også psykoanalytikerens Lacan ble meget opptatt av strukturalismen og Saussure, og innførte disse tankene i sine teorier om det underbevisste.

Dermed var strukturalismen allerede tidlig på 1950-tallet introdusert i tidens store ”motevitenskaper” i Frankrike: antropologien og psykoanalysen. Fortsatt var det filosofien som var selve ”modervitenskapen”, men mange unge filosofer valgte å orientere seg mot sosialvitenskapene på denne tiden, ikke minst de to nevnte.

Lévi-Strauss gav både antropologien og strukturalismen enorm presitisje; han var en dyktig og aktiv debattant, flink med media, og han nådde etter hvert sentrale posisjoner i den akademiske verden. I 1959 ble han professor ved Collège de France, og i 1973 medlem av Det franske akademi. Hans posisjon var slik at han kunne opprette sitt eget forskningssenter i tilknytning til Centre Nationale de la Recherche Scientifique (CNRS), der mange av de unge strukturalistene fikk jobb innenfor hans prosjekter. Han var selve lederskikkelsen i den franske strukturalismen, både innen Akademia og i offentlighetens øyne.

Saussures teori om språket

Men hva var det konkrete innholdet i strukturalismen, hva gikk den ut på, denne moteretningen som feide over fransk intellektuelt liv på 1950- og 60-tallet? For å danne seg et bilde av dette er det nødvendig å gå tilbake til ”kurset i generell lingvistikk” fra begynnelsen av 1900-tallet og se litt nøyere på hva det gikk ut på.

Ferdinand de Saussure (1857-1913) var fransktalende sveitser. Han hadde studert i Tyskland, først realfag, siden lingvistikk, og hadde doktorert i Leipzig i 1880 på en avhandling innen indoeuropeisk språkvitenskap. Han underviste i historisk språkvitenskap i Paris 1881-1891, deretter til sin død i Genève. Han publiserte nesten ingenting selv, og hans hovedverk er bygd på forelesningsnotater fra hans studenter og utgitt posthumt.

Det er flere av hans innsikter i *Cours de linguistique générale* som seinere ble utdypet og brukt av strukturalistene, også i litteraturvitenskap og andre kulturvitenskaper.

Han delte språket i tre fasetter: *langage*, *langue* og *parole*. Den førstnevnte gjelder selve den menneskelige språkevnen, og har ikke vært gjenstand for særlig utdyping siden i strukturalistisk sammenheng. Derimot har ordparet *langue* og *parole* hatt en sentral plass i den videre utviklingen av strukturalismen, både i lingvistikken og utenfor dette faget. *Langue* vil si det enkelte språket som system, de regler som gjelder for språkene norsk, fransk,

kinesisk osv. Det vil si språkernes fonologi, grammatikk, syntaks, semantikk. Dette er et regelsett som den enkelte språkbruker ikke selv har skapt, men som er en slags "felleseiendom" som alle språkbrukere med dette språket som morsmål anvender, oftest uten å tenke over det. *Parole* er de enkelte individuelle språktrykninger. Disse er preget av personlige egenheter, situasjonen de framkommer i og lignende. Dette er språket i faktisk bruk, med store variasjoner og av og til med avvik fra systemet. I motsetning til vår tids lingvister var Saussure mindre interessert i denne siden av språket, han var mer opptatt av det underliggende systemet – det som seinere ble kalt språkets struktur. (Eller som den franske lingvisten Émile Benveniste presiserte det: språket er et system med en viss struktur.)

Dette er et kjernepunkt i 1960-tallets strukturalisme i andre fag. Lévi-Strauss så de enkelte myter og fortellinger i indianernes kultur som varianter (*parole*) av grunnleggende, felles mønstre (*langue*). Lacan trakk parallellen mellom den ubevisste språkvevnen og underbevisstheten i mennesket på den ene siden, og den faktiske språkbruken og bevisstheten på den andre. Innen litteraturvitenskapen kunne man se selve den litterære orden eller sfære som *langue*, mens de enkelte verk var *parole* på overflaten av dette. Eller en kunne si at det finnes en poetikk som inneholder de grunnleggende "regler" og mentale mønstre for hvordan skjønnlitteratur er, og så finnes de faktiske, praktiske skjønnlitterære frambringelser.

Saussure fremhevet den synkrone språkbeskrivelsen framfor den diakrone utviklingen av språket. Det vil si at han var interessert i å gjøre et lingvistisk "snapshot" på beskrivelsestidspunktet, ikke vise hvordan språket hadde utviklet seg til å bli slik. Dette var et klart brudd med den historiske, indoeuropeiske tradisjonen han selv var flasket opp med og selv hadde praktisert tidligere, og for mange lingvister framstod dette som den viktigste nyheten hos ham. (Benveniste understreker at man kan gjøre flere synkrone, strukturalistiske analyser av språk gjennom historien, for eksempel før og etter en språklig endring har funnet sted, men heller ikke han fokuserer på selve endringsprosessen.)

Denne "historiefiendtligheten" ble også et karakteristisk trekk ved den seinere strukturalismen. Innen litteraturen ble man mer interessert i "det litterære system" på et gitt tidspunkt enn i den litteraturhistoriske utvikling. I det hele ble det et anstrengt forhold mellom strukturalistene og selve historiefaget, siden de førstnevnte var "nomotetiske" i sine ambisjoner (ville finne generelle lovmessigheter), mens historikerne var "idiografiske" (beskrev enkeltfenomener). Den typen historie som kom nærmest strukturalismen, var "de lange linjers historie", der historikerne beskrev faste (eller nesten faste) mentale og økonomiske strukturer over lange tidsspenn på flere hundre år. Forholdet til historie var også noe som fra først av gjorde marxistene skeptiske til strukturalismen, siden historiens uavvendelige gang er en så viktig del av marxistisk teori. I Frankrike kunne imidlertid Louis Althusser revidere marxismen slik at det oppstod en særegen fransk ny-marxisme med vekt på ideologiproduksjonen i samfunnet, uten historisk fokus.

Det kanskje mest omtalte elementet i Saussures verk, er hans diskusjon av tegnet. Dette står i de fleste tilfeller for et "ord" eller en ordgruppe ("syntagme"), men kan gjerne også være et "morfem", derimot ikke et "fonem", som ikke har selvstendig mening, men som er med på å skille tegn fra hverandre. Tegnet har en uatskillelig formside og betydningsside. Formsidens består av et "lydbilde" – Saussure gav talen forrang framfor skriften og brukte derfor det talte språk som sitt referansemateriale. Betydningssiden består av et "konsept", dvs. en idé, et tankebilde, et begrep. Disse delene ble benevnt *signifiant* ("signifikant") og *signifié* ("signifikat") – eller form og mening. Det er ingen nødvendig sammenheng mellom de to, det er altså ikke slik at et visst meningsinnhold krever et bestemt uttrykk. Forholdet mellom

signifikat og signifikant er arbitrært (tilfeldig eller konvensjonelt bestemt, ikke naturgitt og nødvendig). Derfor kan konseptet "tre" (i skogen) få signifikanten "tre" på norsk, "arbre" på fransk og "Baum" på tysk. Hvis det ikke var slik, ville vi hatt samme språk over hele verden. (Det fins riktignok en gruppe tegn der forholdet mellom konsept og uttrykk er mindre tilfeldig, nemlig de "lydhermende" ord, onomatopoetika – slike som "visle" eller "kråke". Disse er imidlertid ikke så mange at de kan avsvkke hovedinntrykket av tegnets arbitraritet.)

Tegnenes "tilfeldighet" fikk dyptgående konsekvenser, ikke minst fordi det ble skapt et skisma mellom språk og virkelighet. Språket levde sitt eget liv for strukturalistene, uavhengig av virkeligheten omkring. I den seinere, poststrukturalistiske, fasen kunne enkelte uttrykke seg slik at språket er virkeligheten, eller at det er bare gjennom språket vi forstår virkeligheten. En annen konsekvens var at man gjerne ville se den litterære teksten eller verket som ett totalt tegn, med en språklig uttrykksside (signifikant) og et samlet meningsinnhold eller tematikk (signifikat). Fordi mange opplevde forholdet mellom signifikant og signifikat som ustabil – mange uttrykk kunne kobles til ulike idéinnhold, eller uttrykket kunne anta ulikt idéinnhold avhengig av brukssituasjonen (konteksten) – ble flere strukturalistiske forskere mer opptatt av tekstens formside enn av meningsinnholdet. Strukturen, oppbygningen, mønsteret lå i signifikanten, ikke i signifikatet. Og strukturen hadde forrang.

For Saussure dannet språket et system av tegn, ikke ved tegnenes "tilhørighet" eller referanse til virkeligheten, men ved deres innbyrdes forbindelser og forskjeller. Tegnenes formside (signifikant) var en "lydpakke" som lot seg dele opp i meningskillende språklyder – fonemer – som ikke hadde noen mening i seg selv. En kan på norsk for eksempel skille mellom "sitte" og "sette" på grunn av at /i/ og /e/ er ulike fonemer. (Derimot vil norske språkbrukere ikke skille mellom "rar" uttalt med rulle-r og det samme ordet uttalt med skarre-r, eller mellom "sol" uttalt med tynn l eller tjukk l. Slike lydforskjeller er ikke meningskillende på norsk; de er ikke ulike fonemer i vårt språk.) Men også tegnenes idéside (signifikat) hadde slike skiller av semantisk art, som mellom "sand", "grus" og "pukk". Vi finner kjeder av tegn i språket med slike lydmessige og tankemessige forskjeller – tegn med ulik "verdi" som Saussure sa, eller tegn med ulik betydningsvalør, eller ulik (trangere) mening – og selvsagt mengder av tegn med radikalt ulik mening.

Videre kunne tegn settes sammen i kjeder (etter hverandre) og dermed utgjøre ordgrupper (syntagmer), setninger og større enheter (diskurs eller tekst). For Saussure kom man da snart over i den "uregjerlige" *parole*, som var så mangfoldig og individuell at det er vanskelig å formulere regler for den, og som han dermed ikke befattet seg mye med i sine forelesninger. Benveniste sier i tilknytning til dette: "Fonemer, morfemer og ord (lexemer) kan telles; det er et endelig antall av dem. Slik er det ikke med setninger. (...) Setningen, denne udefinerte skapningen med uendelige variasjoner, er selve livsnerven i menneskelig tale i bruk. Vi konkluderer ut fra dette at med setningen forlater vi språket som et system av tegn og går inn i et annet univers, nemlig språket som et instrument for kommunikasjon, hvis uttrykksform er diskurs." ("The Levels of Linguistic Analysis", forelesning ved Den niende internasjonale lingvistikongress, 1963.)

Ved siden av dette har vi de paradigmatiske relasjoner, eller "assosiative" som var det uttrykket Saussure brukte om dette. Det vil si tegn som kan byttes ut med andre tegn av samme art, og som kan fylle samme funksjon i den syntagmatiske kjeden (eller setningen). I setningen "Han banket på døra" kan eksempelvis "han" byttes ut med "mannen", "kjempen" eller "fyren", mens "banket" kan skiftes ut med "dundret" eller "skrapte". Den syntagmatiske

kjeden benevnes ofte den "horisontale aksen" eller "kombinasjonsaksen", mens de paradigmatiske utskiftingsmuligheter ligger på den "vertikale aksen" eller "seleksjonsaksen". (Denne språklige bildebruken må vi anta kommer fra synet av løpende skrift på en horisontal linje for den syntagmatiske relasjonen, og bøyningens mønstre (paradigmer), som gjerne presenteres vertikalt i skolegrammatikker, for den paradigmatiske relasjonen.) Roman Jakobson hadde nok denne bildebruken i tankene da han formulerte sin berømte tese om at "Den poetiske funksjonen projiserer ekvivalensprinsippet fra seleksjonsaksen ned i kombinasjonsaksen." Et eksempel på slik projeksjon kunne være å ta utgangspunkt i setningen "Han er nå helt frisk" og se på alternativer til "helt". Ekvivalensprinsippet i den vertikale aksen kunne være å skifte ut med "fullstendig" eller "absolutt", uten at noen synderlig poetisk funksjon er i kraft. Men hvis en gjør endringene i kombinasjonsaksen, til "han er nå frisk som en fisk" eller "han er nå, takk og lov, helt og absolutt og fullstendig frisk", kunne en med en viss rett si at en "poetisk funksjon" i Jakobsons forstand har vært i virksomhet, rett nok uten å skape stor poesi!

Begrepsparet syntagmisk og paradigmatiske ble seinere brukt i strukturalistisk litteraturteori, der "syntagmisk" ble assosiert med stilfiguren metonymi, mens "paradigmatisk" ble knyttet til metaforikk. Metonymien ble ansett for en "omskrivning på samme nivå" (for eksempel "Brede seil over Nordsjø går", der "seil" er et metonym for "seilskip", altså en del av det samme), mens metaforen er å bruke en "omskrivning til noe annet" (for eksempel "Eg er grana, mørk og stur", der "gran" er brukt om et menneske, altså en overføring til et annet semantisk felt). Jakobson benyttet seg av dette begrepsparet i sin kjente artikkel om afasi og språkevne, og han kunne trekke vidtrekkende slutninger som at romantikken og symbolikken var epoker preget av metaforikk, mens realismen var preget av metonymi.

Ferdinand de Saussure så på språket som ett av flere tegnsystemer. Han antydte at språkvitenskapen med rette burde underkastes en mer generell teori om de sosiale, konvensjonelle tegn, som han betegnet "semiologi". Utenom dette har vi nok de naturgitte tegn, som at røyk betyr at noe brenner, eller at torden er indikasjon på lyn og kommende uvær, men som tidligere nevnt er naturen eller virkeligheten ikke i hans interessefelt. Verbalspråket er arbitrært i forhold til virkeligheten, det er utpreget menneskeskapt og variabelt fra sted til sted og tid til tid, og det er bare ett av flere slike "kunstige", ikke-naturskapt tegnsystemer. Denne impulsen, og en samtidig impuls fra filosofen Charles Sanders Peirce fra USA, skapte den nye vitenskapen som ofte ble kalt "semiologi" i Europa og "semiotikk" i USA. I strukturalistisk litteraturforståelse på 60-tallet ble den et av de viktige teoretiske fundamentene.

Lévi-Strauss og den "franske" strukturalismen

Som nevnt var det Lévi-Strauss som brakte den moderne, saussureanske strukturalismen til Frankrike etter krigen, etter at den hadde vandret fra Sveits til Russland, Tsjekkoslovakia, Danmark, USA og tilbake igjen til Frankrike. Det var først og fremst Roman Jakobsons fortjeneste at Saussures idéer var holdt levende, det var han som hadde laget betegnelsen "strukturalisme", det var han som hadde vist interesse for å anvende strukturalismen også utenfor lingvistikken, nemlig på litteraturens område, og det var hans forskning innen fonologi som imponerte og inspirerte Lévi-Strauss til bruke samme metodikk innen sosialantropologi og som satte ham i gang med det som skulle bli doktorgradsarbeidet om slektskapsforhold.

Dette skal ikke være noen utdypende behandling av strukturell antropologi, men det skal nevnes at Lévi-Strauss selv ikke gjorde mye eller langvarig feltarbeid i de indianersamfunnene han observerte i Amazonas-området på 1930-tallet; hans styrke har vært teoriutvikling på grunnlag av egne og andres observasjoner og beskrivelser. Han har blitt karakterisert som ”skrivebords-antropolog”, og hans arbeid har særlig dreid seg om tre forhold: slektskapsystemer, totemisme og myter. Det første området gjelder hans eget arbeid om slektskapsforhold (*Les structures élémentaires de la parenté*), som han tok doktorgraden på i 1948. Han er her særlig opptatt av ”sirkulasjonen av kvinner” mellom gruppene, dvs. reglene for ekteskap og tabuene mot incest, noe han sammenligner med språklige tegn i en kommunikasjonssituasjon. Bøkene om totemisme (*Le totémisme aujourd’hui* og *La pensée sauvage*) kom begge ut i 1962, og han søker der å vise ”primitive” folks evne til symbolsk tenkning og de systematiske relasjonene som hersker mellom gruppenes totemdyr, liksom mellom tegnene i språkssystemet. Det tredje store feltet i hans tenkning og produksjon dreier seg om mytene hos amerikanske indianere. I alt over 800 mytiske fortellinger er samlet i firebindsverket *Mythologiques* – utgitt i 1964, 1967, 1968 og 1971. Han så mytenes struktur som en slags syntaks av transformasjoner; han delte opp fortellingene i minimale enheter som han kalte ”mythemer” og som han arrangerte i paradigmer. De bærende strukturer er ofte binære motsetninger som ”natur” og ”kultur”, slik vi finner det i flere av titlene i verket, som ”det rå og det kokte” (bind 1), ”opphavet til bordskikken” (3), ”det nakne menneske” (4).

Det er ikke alltid lett å se de faglige forbindelseslinjene mellom strukturalismen i Lévi-Strauss’ forstand og den vi ellers kjenner i litteraturforskningen, men for Lévi-Strauss var oppdagelsen av Saussures lingvistik og Jakobsons og Trubetzkos fonologi en slags åpenbaring og paradigmeskifte. Han så en mulighet for å ”vitenskapeliggjøre” antropologien og å nærme seg naturfagenes strenge regler for beskrivelser og logiske slutninger, især var det den generelle fonologiens inndeling og beskrivelse av språklyder i alle språk som han søkte å anvende steg for steg i sine arbeid om giftermålsregler og slektskapsforhold. En må imidlertid ha klart for seg at lingvistikken blir anvendt metaforisk på det antropologiske materialet, og Lévi-Strauss’ tolkninger og kategoriseringer kan ofte virke fantasifulle og søkte for uinnvidde.

I likhet med Jakobson var han interessert i litteratur, og han har sammen med ham gjort en meget detaljert lesning av et Baudelaire-dikt (”Les Chats”) i sitt tidsskrift *L’Homme* i 1962. Deres intrikate utlegning av de ulike strukturplanene i diktet (lydplanet, grammatikkplanet, komposisjonsplanet) har fått den fransk/amerikanske litteraturforskeren Michael Riffaterre til å utbryte: ”Sonetten blir ombygd av de to kritikerne til å bli et ’superdikt’, utilgjengelig for den normale leser ...” (artikkel i *Yale French Studies*, 1966). Lévi-Strauss har også gjort en velkjent analyse av sagnet om Ødipus (trykt i artikkelsamlingen *Anthropologie structurale*, 1958), der han viser hvordan han grupperer innholdselementene, og der han, vel noe overraskende for den litterært tilvendte leser, kommer til at sagnet dreier seg om menneskets ”autochthone” (gresk for ”selvgrodd”, ”kommet opp av jorda”) opphav. Og siden det foregår både ”overbetoning av slektskap” (ekteskap mellom nærslytte) og ”underbetoning av slektskap” (drap på andre autochthone skapninger som drage og sfinx) i denne myten, blir den et bilde på feilslått bruk av slektskapsbånd i begge tilfeller.

Imidlertid ble Lévi-Strauss i samtida i Frankrike holdt for å være strukturalismens klare lederskikkelse. Han målbar strukturalismens program i offentligheten, og han inntok etter hvert viktige posisjoner i den akademiske verden. Han var i de første årene etter krigen fransk kulturattaché i Washington, etter at han kom tilbake var han bl.a. forsker ved Centre Nationale de la Recherche Scientifique, assisterende direktør ved Musée de l’Homme, generalsekretær

for Det internasjonale råd for samfunnsvitenskaper. Han fikk på 50-tallet først en lærestol i "Primitive folks religioner" ved École Pratique des Hautes Études, 5. avdeling, og i 1960 tiltrådte han det nyopprettede professoratet i sosialantropologi ved Collège de France. Denne prestisjen gjorde ham i stand til å opprette sitt Laboratorium for sosialantropologi, finansiert av CNRS, EPHE og Collège de France, og der tilsette flere av sine meningsfeller og lovende studenter innen strukturalismen. Han opprettet sitt eget tidsskrift, *L'Homme*, i 1962, og i 1973 ble han "oppøyet" til medlemskap blant "de 40 udødelige" i Académie Française. Hans store personlige prestisje kom også til syne i en kåring av "landets fremste nålevende tenker" på begynnelsen av 1980-tallet, der han endte på topp med god margin til storheter som Aron, Foucault, Lacan, de Beauvoir.

Jean-Paul Sartre var død i 1980, ellers ville vel han ha vært en alvorlig konkurrent for Lévi-Strauss på en slik rankingliste, og for mange ble nettopp disse to de viktigste førerskikkelsene i åndskampen omkring 1960. Sartre hadde avgjort vært den førende intellektuelle i tiden etter frigjøringen og inn på 1950-tallet, men tiden var i grunnen i ferd med å løpe fra roller som "den frie intellektuelle", som kunne uttale seg offentlig om hva det skulle være, slik Sartre gjerne gjorde. Nå var tiden kommet for "ekspertuttalelsene", pressen søkte etter de mest informerte kommentatorene. Sartres troskap mot kommunismen i Stalins siste tid, og også etter Ungarn i 1956, vakte forundring i en tid da de intellektuelle ofte tok farvel med kommunismen. Han ble dessuten, og ikke minst, ansett som "humanist" (og anså seg selv også som det). Det vil si at han trodde på menneskets evne til å skape seg sin egen identitet gjennom sine viktige valg i livet (eksistensialismen), og han trodde på enkeltmenneskets muligheter og integritet.

Sartre kom derfor til å stå i skarp opposisjon til strukturalistene, ikke minst til Lévi-Strauss. De sjenerte seg ikke for å kalle seg "anti-humanister" i den forstand at mennesket ikke var noen suveren skaper av egen virkelighet, men en del av underliggende, anonyme strukturer. Impulsen kom vel egentlig fra Saussures språksyn: språket er ikke noe enkeltmennesket selv skaper, men et system som det må gå inn i for å kommunisere og tenke. I *Cours de linguistique générale* heter det for eksempel: "Språket er ikke en funksjon av det talende subjekt, men et produkt som individet passivt registrerer ...". På slutten av 1960-tallet kunne strukturalister som Barthes og Foucault skrive berømte artikler med titler som "Forfatterens død" og "Menneskets død", der poenget nettopp er at individets selvstendige handling trekkes i tvil.

For mange, ikke minst for strukturalistene selv, ble Sartre "detronisert", og den franske intellektuelle venstresida vendte seg bort fra eksistensialismens "naive menneskesyn". I 1968 ble rollene byttet om: Studentlederne trodde nettopp på egne krefter og muligheter, og deres "voluntarisme" var nær ved å velte det sittende regime ikke bare på universitetene, men i staten Frankrike. De "passive" strukturalistene stod ikke høyt i kurs – Barthes kom ikke til orde i sitt eget seminar og fikk en kjærkommen invitasjon til å gjesteforelese i Marokko, Foucault var på forskningsopphold i Tunis, Greimas ble redusert til å svare på spørsmål i sine timer, Lévi-Strauss trakk seg tilbake fra sin undervisning – bare Sartre av de kjente, eldre intellektuelle fikk tillatelse til å tale i Sorbonnes største forelesningssal i løpet av oppstanden. Men som vi vet – det ble ingen samfunnsomveltning av studentopprøret, og da bølgene hadde lagt seg, var tvilen på individet og selvet minst like stor i den poststrukturalistiske fasen som nå begynte i litteratur- og kulturvitenskapen.

Strukturalismens ene fot: semiologien

Det er her flere ganger vist til det nære samarbeidet og faglige slektskapet mellom Jakobson og Lévi-Strauss. Deres møte i 1941 i New York førte til et nært vennskap som varte livet ut (til Jakobson døde i 1982).

Det skulle vise seg at et lignende møte mellom en østeuropeer og en franskmann, utenfor Frankrike, skulle få stor innvirkning på utviklingen av fransk kulturliv og vitenskap på om lag samme tid. Det gjelder møtet mellom den litauiske språkforskeren Algirdas Julien Greimas og den om lag jevngamle franske litteraten Roland Barthes i Alexandria i 1949-50, der de begge underviste i fransk ved universitetet. Også dette førte til livsvarig vennskap og samarbeid, til Barthes døde i 1980.

I Egypt hadde Greimas innprentet overfor Barthes den store betydningen Ferdinand de Saussure burde ha for samtidens språk- og litteraturforskning, og han gjorde Barthes kjent med tankene til københavnskolen, som etter hans syn var Saussures mest verdige arvtakere innen lingvistikken. Dermed kom Barthes i løpet av 1950-tallet til å bli kjent med skrifter av Viggo Brøndal og Louis Hjelmslev, og han leste også Saussure.

Mens Lévi-Strauss er omtalt som strukturalismens lederskikkelse i Frankrike, er Roland Barthes langt på vei dens askeladd og gullgutt. Barthes hadde vokst opp farløs (faren var en marineoffiser som falt i første verdenskrig) og hos en mor som forsørget ham ved hardt arbeid. Han hadde likevel fått en topp utdanning i Paris på videregående nivå og på universitetet, men var blitt rammet av tidens folkesykdom, tuberkulosen, før han fikk fullført noen høyere grad. Han var ansett som en glimrende stilist alt fra sin debut i 1953 med *Le degré zéro de l'écriture*, han utgav flere lødige verker, og holdt berømte seminarer ved EPHE, men han fikk aldri noen doktorgrad. Det var derfor et bevegende øyeblikk da han i 1977 kunne holde sin tiltredelsestale i Collège de France som professor i litterær semiologi.

Barthes hadde tidlig skissert et veritabelt forskningsprogram innen litterær semiologi. Det skjedde i essayet "Myten i dag", som ble trykt i samlingen *Mythologies* (1957), en rekke skarpe journalistiske stykker om borgerlig hersketeknikk og selvtilfreds ideologi, skrevet i årene 1954-56. I "Myten i dag" finner vi direkte henvisninger til Saussure og indirekte til Hjelmslev, noe som viser at vennskapet med Greimas hadde båret frukter.

"Myten i dag" er skrevet ved inngangen til den strukturalistiske perioden, artikkelen er datert september 1956, og Barthes kan for eksempel flere ganger sitere Sartre med tilslutning. Men den viser også at han har lest sin Saussure og Hjelmslev, for hovedinnholdet er tegnet (med sin signifikant og sitt signifikat) og mytisk språkbruk, som til forskjell fra det direkte objektspråket (denotasjon), bringer inn en "tilleggsbetydning" (konnotasjon). Barthes kobler dessuten dette sammen til en toplansstruktur: i første plan finner vi det saussureanske tegnet med signifikant og signifikat, i neste har vi tegnet som blir signifikant i myten, som igjen har et signifikat og en betydning. Han drøfter to eksempler forholdsvis grundig, ett språklig og ett billedspråklig.

Det første er en setning fra Æsops fabler, der løva påberoper seg sin suverene rett til førstevalg i matfatet: *quia ego nominor leo* (= "fordi jeg kalles løve"). Selve setningen er da signifikant, og signifikatet vil være noe slikt som "jeg påberoper meg løve-navnet", og tegnets samlede betydning er "løvenavnet gir fortrinnsrett". Men hvis samme signifikant forekommer i ei grammatikkbok for gymnaset (man lærer latin der i Frankrike), vil signifikatet bli "dette er

et grammatisk eksempel”, og meningen bli ”’kalles’ tar predikativ, og subjekt og predikativ står i samme kasus, her nominativ”. Denne ”mytologiske” eller metaspråklige bruken ser vi kommer av et skifte i kontekst.

Det andre introduseres slik: ”Jeg er hos frisøren og man rekker meg et nummer av *Paris-Match*. På forsiden står en ung neger i fransk uniform og gjør militær honnør, med blikket hevet mot noe som sikkert er en fold på trikolooren.” Vi skjønner at Barthes her vil følge Saussures program og analysere et ikke-språklig tegnsystem. Signifikanten er selve bildet med sine elementer svart soldat, militær honnør, det franske flagg; signifikatet er en blanding av franskhet, respekt og militarisme; og meningen som alle og enhver skal kunne forstå ut av dette er ”at Frankrike er et stort imperium, at alle dets sønner uten hensyn til hudfarge trofast tjener de franske farger, og at det ikke eksisterer noe bedre svar på mistenkeligjørelsen av den såkalte franske kolonialisme enn den trosiver som denne svarte viser etter å tjene sine påståtte undertrykkere”. Vi kan gjerne føye til at begrepsinnholdet måtte oppleves særlig sterkt på 50-tallet i Frankrike, da det måtte gi slipp på sine kolonier, til dels etter meget blodige kamper (det er nok å nevne Madagaskar, Indo-Kina og Algerie).

Barthes understreker at et signifikat kan ha mange signifikanter – det fins tusenvis av setninger som kan illustrere predikativets samsvarsbøyning, og det kunne lages tusenvis av bilder som illustrerer fransk imperialitet. I språkssystemet utgjøres tegnet stort sett av det enkelte ord, men ”I myten kan derimot begrepsinnholdet strekke seg over et svært stort signifikant-felt: For eksempel kan en hel bok være signifikant for et enkelt begrepsinnhold (...)”. Hans mytebegrep ligger med andre ord litteraturen nær.

Semiologien skulle som nevnt være en generell vitenskap om alle menneskeskaptede tegnsystemer. Det ble vist til mange, om enn nokså trivielle eksempler, som ”blomsterspråket” – hva ulike blomsterarter ”sier” når de blir gitt bort som en oppmerksomhet, eller restaurantmenyen som grammatikk – hvilke retter som bare kan brukes først eller sist i måltidet, og hvilke retter som kan kombineres til en vellykket ”matsyntaks”. Barthes kastet seg over ”motesystemet” og arbeidet med dette prosjektet i seks år fra 1957 til 1963. Som uformell veileder hadde han Greimas, som for øvrig også hadde skrevet en avhandling om språket i motejournaler anno 1830. Barthes prosjekt var å undersøke bildetekstene i to aktuelle årganger av to motejournaler og derfra utlede en ”motens grammatikk”. Han forsøkte å finne en formell veileder som kunne bringe avhandlingen fram til doktorgrad, men både lingvisten André Martinet og antropologen Lévi-Strauss avsto. Boka ble til slutt utgitt i 1967 som *Système de la mode* og regnes som Barthes’ tørreste og mest teoretiske verk. Han ser det samlede motebildet som signifikant i systemet og det verdensbilde moten eller journalen ønsker å overbringe som signifikat. Ellers er han opptatt av motespråkets retoriske virkemidler, hvordan det søker å ”gjøre verden tung av mening”, gjøre objekter (plagg) til meningsfulle tegn. Motespråket illustrerer ”meningsproduksjonen”, akkurat som litteraturen viser oss hvordan mening blir skapt.

Barthes ble gjort til *directeur d'études* (en stilling som også innebar rett til å undervise) ved EPHE, 6. avdeling, i 1962. Hans prosjekt var ”Tegnenes og symbolenes sosiologi og semiologi”, og han kunne få en slik stilling uten doktorgrad eller professortittel siden EPHE ikke var noe universitet med rett til å meddele doktorgrad. (6. avdeling fikk denne retten i 1977 og skiftet da navn til *École des Hautes Études en Sciences Sociales*.) I 1965 oppnådde han med Lévi-Strauss’ hjelp at Greimas fikk samme type stilling ved 6. avdeling. Greimas ledet dessuten den semiologisk-lingvistiske seksjon ved Lévi-Strauss’ laboratorium for sosialantropologi.

Semiologiens posisjon i den franske strukturalismen kommer ellers til syne i de to kanskje viktigste publikasjonene på dette feltet, som nettopp Barthes og Greimas stod for.

Tidsskriftet *Communications* ble utgitt av Centre d'Études et de Communication de Masse ved 6. avdeling av EPHE, og dets nummer 4, som kom i 1964, var viet semiologi og skrevet av en gruppe rundt Roland Barthes. Her kom Tzvetan Todorovs første artikkel på fransk, "La description de la signification en littérature", der han går inn for en strikt, formalistisk, "indre-litterær" framgangsmåte, uten å trekke inn betydningssystemer "utenfra". Claude Bremond presenterte Vladimir Propps arbeid om eventyr og mente dette kunne danne utgangspunkt for generelle regler innen litteraturens struktur. Men hovedparten av nummeret var Barthes' "Les éléments de semiologie", som seinere er utgitt som egen bok på om lag 100 sider. I sin elementære semiologi gjør han en didaktisk framstilling av Saussures og københavnskolens arbeid. Han er ortodoks i sin framstilling av de grunnleggende binære opposisjoner, som *langue/parole*, signifikant/signifikat osv. Han sluttet seg til Hjelmslevs tredeling i struktur (*langue* i Saussures forstand), norm (språkets materielle form) og bruk (en gruppes språklige vaner) – dermed kunne språket beskrives i en dikotomi av struktur og bruk, i stedet for av språk og tale. Han snudde også Saussure på hodet når han hevdet at semiologien helst er en underavdeling av lingvistikken, og at lingvistikken burde gjennomsyre samfunnsvitenskapene. Han så interessen for struktur og lingvistik i arbeidene til Fernand Braudel og *Annales*-skolen i historie, hos Lévi-Strauss i sosialantropologi og hos Lacan i psykoanalyse, men syntes sosiologien ikke var kommet skikkelig etter. Han så for seg en framtidig semiologi som skulle være bygd på immanens (se etter den indre struktur i materialet, ikke eksterne forhold) og synkroni (ta et utsnitt av den historiske strøm, ikke beskrive utviklingen). Som et særlig viktig redskap så han Hjelmslevs todeling konnotasjon/denotasjon i språktegnene.

Greimas' første større bidrag til strukturell lingvistik kom i 1966, under tittelen *Sémantique structurale*. Han gikk her grundig inn på de elementære bestanddelene i semantikken, og definerte begrep som "sem", "semem", "klassem" og "isotopi". Semet var liksom fonemet det minste betydningaspektet, uten å være noe eget ord, eller "leksem". Semet kunne være aspekter som "kvinnelighet" eller "mannlighet" ved ord som lærer/lærerinne, eller ordet "høy" kunne sies å inneholde semet "vertikal utstrekning". "Klassem" uttrykte kontekstbundet betydning av ord som hørte til samme virkelighetsfære – isotop – som når et Shakespeare-dikt kunne spille på militære bibetydninger gjennom flere linjer. I en ellers meget lite munter bok kunne Greimas gripe til en vits for å illustrere isotopi: Han forteller en historie om en samtale ved en finere middag på et herskabelig sted, der den ene personen gir uttrykk for glede over de flotte toalettene man kunne oppleve der, mens den andre sier "Jeg vet ikke, jeg har ikke vært der ennå". Den ene er altså innenfor isotopien bekledning, mens den andre er i arkitekturens isotopi, når de bruker det dobbelttydige ordet "toalett".

For øvrig er denne boka stedet hvor Greimas første gang behandler sin aktantmodell og sitt semantiske kvadrat i samband med grunnleggende beskrivelser av litterære verk. Dette gjelder imidlertid ikke bare litteratur: ett av eksemplene han gir på en aktantmodell, gjelder kommunismens prosjekt, der subjektet er mennesket, objektet er det klasseløse samfunn, giveren er historien, mottakeren er menneskeheten, mens motstanderen er borgerklassen og hjelperen er arbeiderklassen. I det semantiske kvadrat vil han plassere inn det mest betydningsfulle binære motsetningspar i teksten (for eksempel liv/død) og samtidig dets negering (her: ikke-liv/ikke-død). I seinere verk utviklet han dette videre til å ble en forløpsanalyse, der bevegelsen mellom de fire hjørnene i kvadratet utgjør en sløyfefigur – for

eksempel at hovedpersonen gjennomgår en utvikling fra harmoni til ikke-harmoni, så til konflikt, derfra til konfliktens slutt (ikke-konflikt) og tilbake til harmoni igjen.

Greimas var tiltalt av størst mulig grad av formalisering og generalisering, matematikk og formell logikk var hans vitenskapelige idealer, liksom Hjelmslev og hans glossematikk. Han hadde derfor en forkjærlighet for formelaktige uttrykk, som eksempelvis formelen for semem: $S_m = N_s + C_{s1/2/3}...$ (semem består av et kjernesem pluss klassemer). Han ville som Saussure komme fram til det generelle, ikke-individuelle ved språket, altså *langue*. Hans språkeksempler ble derfor ”normalisert”, dvs. at han fjernet alle tilløp til dialog i tekstene, han fjernet de personlige pronomen ”jeg” og ”du”, han sløyfet alle tidsangivelser – alt for å gjøre tekstene så ”vitenskapelige” som mulig. I det hele kom han og Barthes til å gå ulike faglige veier utover 1970-tallet. Mens Barthes frydet seg over flertydighet og opprørskhet i tekster, ville Greimas og hans parisskole i semiologien ha kontroll og entydighet. Dermed kom denne skoleretningen til å bli mer og mer marginalisert både innen litteraturvitenskapen (som mer og mer applauderte det mangetydige) og lingvistikken (som i økende grad tok for seg naturlig språkføring i virkelige situasjoner). Men på 60-tallet var semiologien noe som bar bud om store nyvinninger og faglige gjennombrudd, både innen litteraturvitenskap og lingvistik, og den var nært knyttet til strukturalismen og arven fra Saussure.

Strukturalismens andre fot: narratologien

Også på narratologiens område kom den første impulsen fra Øst-Europa, og også her var det en forholdsvis gammel tekst fra et annet fagområde som på avgjørende vis påvirket strukturalistisk litteraturteori.

Det gjelder et verk fra 1928, skrevet av den russiske folkloristen Vladimir Propp. Det ble utgitt i Leningrad under tittelen *Morfologija skazki*, oversatt til engelsk som *Morphology of the Folktale* og utgitt i USA i 1958. Lévi-Strauss presenterte dette verket for det franske fagmiljøet i en artikkel fra 1960, riktignok med en del kritiske innvendinger, og dette gav støtet til at Propps over 30 år gamle bok ble mye sitert og diskutert i 60-årenes strukturalisme. (Boka ble oversatt til fransk i 1965, men andre del, som dreier seg om eventyrenes historiske røtter, kom ut i Sovjet-Unionen i 1946, men ble først utgitt på fransk i 1983 – et tegn på at strukturalistene var lite interessert i historisk utvikling. Propp selv, som var professor i Leningrad fram til sin død i 1970, understreket i et ”tilsvar” til Lévi-Strauss at de to delene av verket måtte ses under ett.)

Det er lett å forstå strukturalismens begeistring for et verk som Propps: her fant man en fast, allmenn struktur for en type fortellinger, der 31 beskrevne funksjoner (handlinger eller hendelser) oppstår i en viss rekkefølge i folkeeventyr. Rett nok trenger ikke alle funksjoner å være til stede i alle eventyr, men rekkefølgen synes fast – eventuelt at en gruppe funksjoner kan bli gjentatt en eller flere ganger i løpet av fortellingen. Dermed er det skapt et fast mønster for utviklingen av plotet. Det er dessuten et antall bestemte roller som går igjen, Propp kaller dem ”dramatis personae” og definerer 7 slike (helten, skurken, hjelperen osv.)

Dette aspektet av universalitet er noe som trekkes fram flere ganger i den ”klassiske” strukturalismens tid på 60-tallet. En ting var at man mente å ha funnet et fast regelverk for skjønnlitterære tekster, en annen at man gjennom dette mente å kunne se den menneskelige tenknings struktur overhodet, ja, Todorov sier at menneskesinnet og universet har samme struktur, som er den samme som språkets struktur! Man trakk stadig paralleller til Saussure og

lingvistikken, og sammenlignet de enkelte skjønnlitterære verk med *parole*, mens de underliggende strukturelle regler var litteraturens *langue*. Liksom språkssystemet regulerer alle mulige ytringer, også de som ennå ikke er framsagt, vil litteraturens strukturelle regler styre alle mulige litterære ytringer – ”denne vitenskapen er ikke lenger opptatt bare av den hittil skrevne litteraturen, men av all potensiell litteratur” (igjen Todorov). Og liksom fonemene danner tegnets signifikant, er det de strukturelle reglene som utgjør verkets signifikant eller uttrykksside – i begge tilfeller setter man parentes om signifikatet (konseptet, idéen, meningen) – strukturalismen er mer opptatt av form enn av tematikk.

Trolig fordi Lévi-Strauss var opptatt av forståelsen av primitive folks myter, og fordi kjennskapen til Propps eventyrforskning kom til Frankrike nettopp nå, ble den fortellende prosaen strukturalistenes foretrukne sjanger. Det var i fortellingen (*récit*) de først og fremst søkte etter sin ”litterære grammatikk”.

Liksom *Communications* 4 hadde vært et programskrift for semiologien, ble *Communications* 8 det tilsvarende for narratologien. Igjen var det en gruppe rundt Roland Barthes som stod for redigeringen, og her kom artikler av en rekke av de mest kjente strukturalistene innenfor litteraturfeltet: Barthes, Greimas, Brémond, Eco, Todorov, Genette, for å nevne noen. Heftet kom ut i 1966, som vi skal se var noe av et toppår for strukturalismen.

Barthes skriver i sin førende artikkel ”Introduction à l’analyse structurale des récits” i tilknytning til sammenligningen med lingvistik at ”en fortelling er som en lang setning”, altså med syntaktiske regler for oppbygningen. Han taler om ”funksjoner” og om ”indekser”, der funksjonene må forstås som Propps handlingsfunksjoner og danner kjeder på den syntagmatiske aksene, mens indeksene gir nærmere opplysninger for eksempel om karakterene og hører til på den paradigmatiske aksene. Narrative hendelser kan deles inn i ”kjerner” og ”satellitter” – der kjernene er nødvendige for den logiske utviklingen av plotet, mens satellittene ikke fører plotet merkbart framover, men gir farge og stemning til fortellingen. Han er også eksplisitt på at skjønnlitteraturen er ”selvrefererende”, skal leses som en immanent verden. Barthes’ grundigste litterære analyse, *S/Z* fra 1970, innebærer imidlertid så vidt mange nye aspekter og synsmåter på fortellinger at det ikke vil være naturlig å gå inn på dette her, men behandle dette under en poststrukturalistisk heading, liksom hele hans videre produksjon på 70-tallet.

Greimas gjør i sin artikkel i dette nummeret av tidsskriftet rede for en mer ”narratologisk” lesning av et av Lévi-Strauss’ myteeksempler enn antropologen selv hadde gjort i første bind av *Mythologiques*. Lévi-Strauss var mer interessert i mytenes paradigmatiske inventar enn i handlingsgang; en kan nok si at han var mer ute etter å forstå den primitive tenkning enn den primitive fortelling. Han avfeiet Greimas med at de to analysemåter var fullstendig ulike, og nedla snart etter hele den semiotisk-lingvistiske seksjonen (som Greimas ledet) i sitt antropologiske laboratorium. Greimas var i det hele nært knyttet til Propps forståelse, og hans velkjente aktant-modell er en forenkling og videreføring av Propps ”dramatis personae”.

Claude Brémond hadde skrevet om Propp alt i *Communications* 4 i 1964. Han synes at Propp er for mye syntagmatiske orientert og for lite paradigmatiske – det er ikke nok å fastslå at en funksjon forekommer (for eksempel ”kamp”), men en må også ta i betraktning utfallet av funksjonen (for eksempel seier, tap, eller ingen av delene). Som andre er han interessert i prinsipielle spørsmål mer enn analyser av konkrete tekster, som jo Propps eventyranalyser er, og han kaller sin artikkel ”La logique des possibles narratifs”. Brémonds hovedverk er *Logique du récit* (1973) og i sin analysepraksis gikk han etter hvert over til å interessere seg stadig mer

for verkenes mening eller tematikk. Også Brémond arbeidet ved 6. avdeling av EPHE, der han ble *directeur d'études* i 1980.

Tzvetan Todorov kom som 24-årig student fra Bulgaria til Paris i 1963 med ønske om å studere allmenn litteraturvitenskap eller stilistikk. Han ble avvist ved Sorbonne, som bare kjente til studier i nasjonalspråkernes litteratur eller stil, og havnet hos Barthes ved EPHE, der han seinere ble forskningsassistent. Han har siden vært forsker ved CNRS og undervist ved flere amerikanske universiteter. I 1966, i artikkelen "Les catégories du récit littéraire", diskuterte han studiet av "litteraritet", det som gjør en tekst til litteratur, og han foreslår å skifte ut de russiske termene *fabula* og *sjuzet* med *histoire* og *discours* – en ordbruk som er rådende i dag, også i Norge. I hans *Grammaire du Décameron* (1969) bruker han begrepet *narratologie*, som også har slått an i høy grad. Han har skrevet viktige verk om poetikk, som *Poétique de la prose* (1971), om fantastisk litteratur og om den russiske teoretikeren Mikhail Bakhtin. Han har også markert seg som en klar motstander av pragmatisme og dekonstruksjon.

Gérard Genette underviste først ved Sorbonne, men kom i 1967 over til 6. avdeling ved EPHE, som så mange av strukturalismens teoretikere, og har der siden undervist i poetikk og estetikk. Hans artikkel i *Communications* 8 drøftet de klassiske begreper om representasjon i litteraturen ut fra Aristoteles og Platon, anvendt på samtidige franske forfattere – kanskje er tiden for gjengivelse av virkeligheten forbi i litteraturen? Hans desiderte hovedverk, og vel også det viktigste narratologiske verk overhodet, er *Figures III. Discours du récit* fra 1972. Med Prousts store verk *À la recherche du temps perdu* som analysegrunnlag beskriver han mange aspekter ved den strukturalistiske analysen av fortellinger, både tidsaspekter, representasjonsmåte, ordning av hendelser, narrasjon, fokalisering, narrative nivåer osv. Boka er langt på vei en "tekstillustrert" katalog over narratologiens skarpslepte begreper. Genette har også skrevet inngående om "teksters forhold til andre tekster", ulike typer intertekstualitet, særlig i *Palimpsestes* (1982).

Strukturalismens "mirakuløse år"

Historikeren François Dosse har betegnet året 1966 som "annus mirabile" for fransk strukturalisme. Da hadde pressen for alvor oppdaget den nye retningen, og mange unge studenter og kandidater sluttet seg til de strukturalistiske posisjoner. Strukturalisme ble et virkelig moteord i tiden, og den franske landslagstreneren i fotball kunne opplyse at han nå ville "legge om taktikken til strukturalistiske prinsipper".

Først og fremst var det et år med mange publikasjoner innen denne retningen. Ovenfor er allerede nevnt to: spesialnummeret om narratologi, *Communications* 8, og A.J. Greimas' hovedverk, *Sémantique structurale*.

På lingvistikkens område kom Émile Benvenistes *Problèmes de linguistique générale*, der han bl.a. presenterte Saussures og københavnskolens strukturalistiske lingvistikk i flere artikler gjennom en periode på nesten 30 år. Benveniste var også professor ved Collège de France, men hadde deltatt lite i den offentlige debatten før nå.

Roland Barthes kom i dette året med *Critique et vérité*. Dette var sluttstreken på en faglig og offentlig debatt som hadde rast i noen år, siden Barthes hadde gitt ut *Sur Racine* i 1963. Dette var en samling artikler der han bl.a. analyserte Racines dramaer på strukturalistisk vis, ved å

legge vekt på binære par som far/sønn-konstellasjonen i stykkene, og på stedets betydning: soverommet, forværelset osv. Sorbonnes fremste Racine-ekspert, professor Raymond Picard, reagerte heftig på dette i sin pamflett *Nouvelle critique ou nouvelle imposture?* (1965), der han anså det som en frekkhet at ”nykritikere” som Barthes befattet seg med klassikere som Racine – da må man værsgod kjenne litteraturhistorien! Barthes svarte altså i 1966 og forsvarte kritikerens rett til å være en ”medskribent” i forhold til forfatteren på sin jakt etter sannhet. Han stod også fast på at hans metodikk var vitenskap, ikke tradisjonell litteraturhistorie. Debatten hadde involvert også pressen, og mange leserinnlegg var publisert. Noen kommentatorer i samtiden sammenlignet den til og med med debatten om Dreyfus-affæren. I alle fall gjorde den Barthes kjent for et bredt publikum.

På litteraturteoriens område kom også Todorovs *Théorie de la littérature*, en presentasjon av russisk formalisme, med forord av Roman Jakobson, og Genettes *Figures I*, en samling artikler med lingvistisk, semiotisk og litterær orientering. På marxistisk-strukturalistisk grunnlag kom Pierre Machereys *Pour une théorie de la production littéraire*.

I 1966 lot også den kjente psykoanalytiske teoretikeren og praktikeren Jacques Lacan seg overtale til å gi ut sine artikler gjennom en lengre periode. Det ble et verk på over 900 sider, *Écrits I*, som til tross for sin ”hermetiske” språklige form gjorde mye for å befeste forfatterens sterke posisjon innen strukturalismen.

For samtiden framstod nok Michel Foucaults *Les mots et les choses: Une archéologie des sciences humaines* som det aller viktigste, med sin brede framstilling av historiens ”epistemer”, tankesystemer for hva som er gyldig kunnskap. Foucault bekjenner seg her fortsatt til strukturalismen. Liksom Saussures menneske ikke har herredømme over språket, men er ”født” inn i det, har ikke Foucaults menneske herredømme over tanken, men det ”blir tenkt” av det rådende episteme. Det er det berømte slagordet ”Menneskets død” som er i emning.

Fordi Foucault har noen slengbemerkinger til Sartre, som han anser som en 1800-tallsfilosof med tro på at mennesket har herredømme over sine tanker og meningsproduksjon, kom Sartre ut med et kraftig motangrep, der han avviste både Lévi-Strauss, Lacan og Foucault, og anklaget strukturalismen for å passivisere folk og ta fra dem troen på politikens muligheter. Hans eget tidsskrift *Les Temps modernes* hadde også et spesialnummer om strukturalismen i 1966. Striden med Sartre i 1966 kan kanskje oppsummeres slik som en av deltakerne (Bernard Pingaud) gjorde det: ”Vi taler ikke lenger om subjektets bevissthet, men om regler, koder og systemer. Vi sier ikke lenger at mennesket produserer mening, men at mening kommer til mennesket. Vi er ikke lenger eksistensialister, men strukturalister”.

1966 var også året for viktige konferanser om strukturalismen, både i Frankrike og Sveits, men mest kjent, og mest betydningsfull var nok den i USA. Johns Hopkins-universitetet i Baltimore hentet over et helt stjernegalleri av franske forskere: Lucien Goldman, Georges Poulet, Roland Barthes, Tzvetan Todorov, Nicolas Ruwet, Jacques Lacan og Jacques Derrida, for å nevne de mest kjente. Dette gjorde mye for å gjøre strukturalismen kjent i den anglo-amerikanske verden, og kontakter som ble knyttet der, skulle i noen tilfeller føre til fruktbart samarbeid over lang tid, som det mellom Derrida og Yale-skolen i litteraturvitenskap.

Derrida ble også regnet til strukturalistene på denne tiden, men gav ikke ut noen bok i 1966. Neste år kom hele tre bøker fra hans hånd, og med dette kan vi si at en ny tid innvarsles: poststrukturalismen.

Det fortjener også å bli nevnt at 1966 er Julia Kristevas første år i Frankrike. Hun ankom like oppunder jul 1965 fra Bulgaria til Paris, som 24 år gammel student, i snøstorm og med bare 5 dollar på seg, sier sagnet. I 1966 deltok hun i Barthes' seminar i litteratur og Lacans i psykoanalyse, og hun ble kjent med redaksjonen av tidsskriftet *Tel Quel*, der den modernistiske forfatteren Philippe Sollers var den ledende. (De to ble gift i 1967.) Liksom Todorov kunne hun godt russisk, og i et framlegg hun hadde om Bakhtin i Barthes' seminar i 1966, skapte hun uttrykket "intertekstualitet". Hun var vel eneste kvinne blant de mest kjente teoretikerne i strukturalismen og arbeidet først med semiotikk – hennes første bok var *Sémeiótiké: Recherches pour un sémanalyse* (1969) – og har seinere et stort og variert forfatterskap bak seg, både innen litteraturteori, feministisk teori, psykoanalyse og skjønnlitteratur. Hun er professor i lingvistikk ved Université Paris 7 og praktiserende psykoanalytiker.

Strukturalismens toppår kan dermed sies å være forbi, men selvsagt ikke strukturalismen selv. Den fortsatte i lang tid å være virksom både i Frankrike og andre steder, men ikke med riktig samme glød som før. Færre trodde nok etter hvert at den kunne gi svar på alt mulig, ja, gi oppskrift på menneskelig tenkning overhodet. Og flere av førerskikkelsene, som Foucault, Barthes og Derrida, skiftet signaler og ble "poststrukturalister", men det skal behandles i en annen sammenheng.

Strukturalismens plass i dagens grunnskole og lærerutdanning

En kan kanskje ikke forvente å finne mange nedslag av strukturalismen i det gjeldende *Læreplanverket for den 10-årige grunnskolen (L-97)*. For det første ble strukturalismen, som det er antydnet her, ganske snart "motsagt" i den indre litterære og kulturelle teoridebatten og dermed overskygget av ulike former for poststrukturalisme. Men for det andre, og vel viktigst, passer strukturalismens syn på selvet og individet dårlig med skolens identitetsbyggende oppgave overfor elevene.

Læreplanens generelle del, med sine sju positive fasetter av mennesket, er et stolt og velformet essay om individets muligheter og ansvar bygd på humanismens menneskesyn. Det er slik sett på Sartres og eksistensialismens side i debatten med strukturalismen – som jo er skeptisk til individets selvstendige muligheter og tegner et bilde av selvet i strukturenes vold.

Innledningen til planen for norskfaget er inne på at språket er et felleseie ("språket er eit medium som ligg mellom menneske") i beste "saussurianske" forstand, men har en langt mer optimistisk konklusjon på menneskets situasjon i språkfellesskapet: "Skulen må vere med på å gi elevane del i denne felles arven, i desse førestellingane og utfordringane for å gjere dei til myndige deltakarar i fellesskapen". I samme ånd formuleres ett av de felles mål for norskfaget: "Opplæringa har som mål (...) å styrkje den personlege identiteten hjå elevane, evna deira til oppleving, kreativitet og tru på eigne skapande evner".

En annen "strukturalisme-fremmed" side ved norskplanen er dens sterkt historiske preg. En kan gjerne karakterisere litteraturplanen i norskfaget som en kanon-lesning, der elevene i løpet av grunnskolen skal bli kjent med viktige verk, forfatterskap og epoker gjennom hele den litteraturhistoriske utvikling i Norge. Særlig på ungdomssteget blir utvikling og historisk perspektiv gang på gang understreket. Eksempelvis heter det for 8. klasse at elevene skal "få innsikt i utviklinga av språk og skrift (...) og sjå litteratur, litteraturhistorie og språkhistorie i samanheng og setje litteratur og forfattarar inn på ei tidslinje". Om lag samme formulering er

brukt for 9. klasse, og i 10. klasse skal elevene ”arbeide med norsk språk- og litteraturhistorie frå 1850 til i dag, og ordne kunnskapen sin om sentrale norske forfattarar i perioden”.

Strukturalismens synkrone perspektiv blir som en ser gang på gang implisitt motsagt til fordel for et evolusjonistisk-historisk. Det samme kan en langt på vei si om strukturalismens immanente analysepraksis, altså at tekstene skulle leses for seg selv, ikke som innfallsporter til eksterne forhold. I motsetning til dette heter det om 9. klasse at elevene skal ”samtale om samanhengen mellom litteratur og sosial og politisk historie for å forstå korleis dikting, språk og samfunnssituasjon kan påverke kvarandre” (en marxistisk/sosiologisk metode), og om 10. klasse at de skal ”fordjupe seg i nokre forfattarar, kva dei var opptekne av, og korleis dei skreiv. Lese om livet deira og lage seg eit bilete av forfattarane og samtida” (en historisk/biografisk metode).

Imidlertid heter det også om 10. klasse at elevene skal ”vere aktivt med i reflekterande samtale om til dømes innhald, struktur og verkemiddel i litterære tekster”. Dette må kunne sies å være sentralt innhold i enhver litterær analyse, og en invitt til også å se ”verket for seg selv” om en ønsker det. Det er for øvrig det eneste sted i norskplanen der en ser ordet ”struktur” brukt i forbindelse med litteratur.

Men om strukturalismen altså har en beskjeden, nesten ikke-eksisterende plass i læreplanverket for grunnskolen, er dens resultater og innsikter slett ikke glemt i lærerutdanningen. Noen spredte glimt fra dagens og gårdsdagens lærebøker vil kunne vise dette.

Det fins en del oversikter over ulike litteraturteoretiske retninger, koblet til didaktiske overveielser. Ett slikt eksempel er Anne-Kari Skarøhamars *Litteraturundervisning. Teori og praksis*, som kom ut første gang i 1993. Hun viser hvordan Saussures tegnteori også kan anvendes på hele verk, og hvordan betydninger kan ligge på flere plan – den bokstavelige betydningen (denotasjon), og ”tilleggsvalører” (konnotasjon) – og at dette er fruktbart å anvende både på enkeltord og hele tekster. Andre tegnsystemer, som musikk og biltyper, kan ha sin egen ”grammatikk”, men det er særlig i fortellingsgrammatikken at strukturalismen har gitt praktiske resultater. Aktantmodellen står her sentralt, og den vises i diagramform i boka. Hun poengterer også at for strukturalistene er fortellingens grammatikk det sentrale, hva det tematiske innholdet er, er mindre vesentlig. Et annet eksempel er Eleanor Torsens artikkel ”Litteraturteoretiske tilnæringsmåter” i Inge Moslet (red.) *Norskdidaktikk I. Ei grunnbok* (1999). Også Torsen tar utgangspunkt i tegnet og dets denotative og konnotative meningsinnhold. Med direkte henvisning til Propps arbeid om eventyr, går hun videre til å presentere et par forløpsstrukturer fra Greimas. Siden aktantmodellen er så velkjent, velger hun å presentere kontraktmodellen og S-modellen. (Den sistnevnte er også kjent som sløyfemodellen eller butterfly-modellen.) Hun anvender S-modellen på en kort elevtekst, der motsetningsparet i teksten er trygg-redd og der hovedpersonen gjennomløper fasene trygg-ikke trygg-redd-ikke redd-trygg.

Den grundigste presentasjonen av strukturalismen i et fagdidaktisk perspektiv er trolig Elise Seip Tønnessens bidrag i *Veier til teksten. Litteraturteori og analysepraksis* av Berseth Nilsen/Romøren/Seip Tønnessen/Wiland (1994). Hun leser her Cora Sandels novelle ”Barnet som elsket veier” ut fra strukturalistisk-narratologisk teori. Hun tar utgangspunkt i både Saussures og Peirces tegnteorier og i Hjelmslevs posisjonsverdi (om tegnenes semantiske dekningsområder i forhold til hverandre). Jakobsons kombinasjonsakse og seleksjonsakse blir presentert og illustrert, liksom Greimas’ aktantmodell. Seip Tønnessen velger her å ”legge

modellen over på siden”, slik at prosjektaksen ligger vannrett og går fra venstre mot høyre. Dette gir den pedagogiske fordel at prosjektaksen får karakter av også være en tidsakse, og den ”naturlige” leseretningen fra venstre mot høyre følger historiens utvikling, med avslutningen helt til høyre. (Greimas selv, og mange andre, har presentert modellen slik at den må leses ”nedenfra og opp” – med prosjektaksen pekende loddrett oppover, og slutten på historien i den øverste vannrette linjen, med Giver-objekt-mottaker.) Hovedelementet i Seip Tønnessens analyse er imidlertid de tre nivåene i Barthes’ artikkel fra 1966, ”Introduction à l’analyse structurale des récits” – funksjonsnivået, aksjonsnivået og narrasjonsnivået – som hun appliserer på Sandels novelle.

Den mest kjente norske oversikt over nyere litteraturteorier er vel *Moderne litteraturteori. En innføring* av Kittang, Linneberg, Melberg og Skei. Denne kom første gang ut i 1993 og er nært knyttet opp til en antologi med bidrag fra mange av de omtalte teoretikerne – *Moderne litteraturteori. En antologi* (første utgave 1991). I innføringen finner vi artikler både om russisk formalisme og tsjekkisk strukturalisme av Arild Linneberg og om fransk strukturalisme av Arne Melberg. Det er begge relativt korte og summariske artikler, der mange navn nevnes, uten at forfatterne kan gå særlig dypt inn på enkeltteoretikernes verker eller metoder. Her kommer imidlertid antologien inn med et viktig førstehåndsmateriale om teoriene, med relevante bidrag fra Sjklovski, Mukařovský, Barthes, Jakobson, Genette, Starobinski og Kristeva. En lignende type oversikt gir *Strukturalisme i litteraturvitenskapen*, red. Anders Heldal og Arild Linneberg (1978), med artikler fra russisk formalisme og Prag-strukturalisme, og dessuten en artikkel av Lévi-Strauss om mytens struktur.

Mer generelle framstillinger av litteraturteori og litterær analyse har siden 1970-tallet naturlig nok hatt strukturalismen som et mer eller mindre klart uttrykt bakteppe. Noen av dem har også nesten programmatisk hatt henvisninger til strukturalismen i sine titler, eksempelvis *Episke strukturer* av Asbjørn Aarseth (1976) og *Tekstens mønstre. Innføring i litterær analyse* av Åsfrid Svensen, første gang utgitt i 1985. Særlig den sistnevnte har kommet i flere nye opplag og ser ut til å være mye brukt som pensumstoff både ved universitetene og ved høgskolene. Hennes bok er også utstyrt med et fortjenstfullt innledningskapittel om fagsynet i boka, der det bl.a. heter: ”Med de forbeholdene som her er nevnt, faller mitt syn på grunnleggende egenskaper ved den litterære teksten langt på vei sammen med strukturalismens”.

Arne Torviks *Litteraturteori, litteraturlæsning og litteraturformidling* kom i 1994 og er forholdsvis lite preget av strukturalistisk teori; som forfatteren sier innledningsvis er han mest påvirket av nykritikken, og boka har et pragmatisk-pedagogisk siktemål. Eiliv Vinjes *Tekst og tolking. Innføring i litterær analyse*, først utgitt i 1993, har en filosofisk/teoretisk innretning med kapitler bl.a. om hermeneutikk og retorikk, og flere av strukturalistenes posisjoner og metoder blir omtalt, for eksempel Saussures skille mellom *langue* og *parole*, Jakobsons seks språkfunksjoner, Propps eventyrfunksjoner og Greimas’ aktantmodell. Uten å bruke ordet ”narratologi” gjør han også greie for viktige sider ved ”fortellingsgrammatikken”. På dette feltet er imidlertid en nyere bok – Rolf Gaaslands *Fortellerens hemmeligheter. Innføring i litterær analyse* (1999) – kanskje blitt den førende innen denne typen generelle innføringsbøker. Narratologisk analyse av prosa er kjernepunktet i denne grunnboka, som inneholder ulike typer analyser av Pär Lagerkvists novelle ”Hissen som gick ner i helvete”.

I det hele ser det ut til at nettopp narratologien har fått noe av et oppsving i den seinere tids litteraturforskning. Internasjonalt hadde det stor betydning at Gérard Genettes ”klassiske” verk fra 1972, *Discours du récit*, kom ut på engelsk i 1980 under tittelen *Narrative discourse*.

An essay in method, med forord av Jonathan Culler. Ikke minst i USA har dette ført til en rekke narratologiske verker. På norsk jord var vel en viktig inngang til dette *Fiksjon og film. Narrativ teori og analyse* av Jakob Lothe, utgitt første gang i 1994. En annen viktig grunnbok er *Narratologi. En innføring i anvendt fortellesteori* av Petter Aaslestad (1999).

Et annet interessefelt for strukturalismen, nemlig sjangerlæren, ser i norsk skolesammenheng i stor utstrekning ut til å ha blitt et felt for språkdisiplinen. *L-97* nevner en lang rekke sjangre som elevene skal bli fortrolige med, og selv lære å praktisere - i stor grad er dette sakprosasjangre. På litteratursiden er det særlig tale om de tre storsjangrene epikk, lyrikk, dramatik og sjangre innen folkediktning og barnelitteratur. En av de nyeste lærebøkene i barnelitteratur – Ingebjørg Mjør, Tone Birkeland og Gunvor Risa: *Barnelitteratur* (2000) – har den megetsigende undertittelen –*sjangrar og teksttyper*. Strukturalisten Todorov blir det mye henvist til i *Litterære skygger. Norsk fantastisk litteratur* ved Torgeir Haugen (red.) fra 1998.

På språksiden er vel ofte Saussures tegnteori nevnt for studentene, skjønt Lars Anders Kulbrandstad (som har laget den mest brukte grammatikken i dagens norske lærerutdanning) ikke nevner Saussures navn i sitt avslutningskapittel om Betydning. I bredere framstillinger, som Hans-Olav Enger og Kristian Emil Kristoffersen: *Innføring i norsk grammatikk. Morfologi og syntaks* (2000), blir Saussure riktignok nevnt, men bare i forbifarten. En rimelig grundig framstilling av tegnteorien og Saussure får vi i Eli Glomnes' bok *Alt jeg kan si. Språk, virkelighet og subjektets stemme* (2001).

Sammenfatningsvis kan vi nok si at lærerstudenter i dag får med seg en god del av tankestoffet og metodikken fra strukturalismen, og særlig gjelder dette fortellingsteorien, narratologien. Nesten alle framstillinger av sjangeren eventyr viser til Propps funksjonsrekke og til Greimas' aktantmodell. Derimot ser ikke S-modellen ut til å ha slått an i noen særlig grad i Norge, slik den så ut til å gjøre i Danmark i en tidlig fase (se de mange sløyfeanalysene i Torkil Lund: *Litterær semantik*, fra 1975, eller Finn Brandt-Pedersen og Anni Rønn-Poulsen: *Metodeboken*, fra 1980). Narratologenes bevissthet om fortellerens plassering, fokalisering, tidslinjene i historie og diskurs, varighet, frekvens osv. – i det hele narratologiens subtile og skarpslepnede begrepsapparat for beskrivelse av fortellende tekster – er kanskje det varigste vitnesbyrd om strukturalismens store prosjekt: ”vitenskapeliggjøringen” av litteraturteorien. Og nettopp dette begrepsapparatet har dagens lærere store muligheter til å få med seg og anvende i tillempet form i sin pedagogiske praksis.

ROLAND BARTHES

Det er ofte sagt at antropologen Claude Lévi-Strauss var lederskikkelsen innen fransk strukturalisme, og det er klart at han introduserte disse idéene i fransk åndsliv, gav dem faglig prestisje og støttet sine meningsfeller på mange vis, både i den offentlige debatten og ved å rekruttere dem inn i forskningsprosjekter han ledet og skaffet finansiering til. Like ofte blir Roland Barthes trukket fram som den betydeligste strukturalisten på språk- og litteraturområdet. Hans vesen var neppe i samme grad egnet for ”lederoppgaver”, og hans prestisje og posisjon sprang mer ut av hans evne til klar argumentasjon og elegante formuleringer, og at han hadde en egen evne til ”å følge med i tiden” og endre sine posisjoner når nye, overbevisende tanker oppstod. Et kort riss av hans liv og forfatterskap vil derfor i stor grad også kaste lys over den litterære strukturalismen i Frankrike.

Roland Barthes ble født i 1915, og hans far, som var marineoffiser, falt i kamp med tyske fartøyer utenfor Calais i 1916. Etter at hun ble enke, flyttet moren og Roland til farens familie i Bayonne, lengst sørvest i Frankrike. Der vokste han opp hos sin farmor og tante på farsiden og gikk på skole til 1924. Deretter flyttet han og moren til Paris hvor han gikk på lycéene Montaigne og Louis-le-Grande. Han var en dyktig elev og vant mange priser i det kompetitive skolesystemet han ble oppdratt i. Selv om en kan si at han hadde en borgerlig bakgrunn, vokste han opp i trange økonomiske kår. Morens pensjon som krigenke strakk ikke til, og hun tok arbeid som bokbinder ved siden av. Rolands mormor var velsituert og holdt litterær salong med kjente forfattere og intellektuelle, men hun støttet ikke sin datter og dattersønn økonomisk, og da Rolands mor i 1927 fikk en sønn til (utenfor ekteskap), ble også svigermorens hjem stengt for henne.

Alt som gymnasiast hadde Barthes planer om å bli forfatter og arbeidet med et romanutkast, samtidig som han tok sikte på å komme inn på den prestisjefylte École Normale Supérieure (ENS) og deretter bli lektor og kanskje ta doktorgrad. Like før avsluttende eksamen i 1934 fikk han imidlertid tuberkulose, noe som kullkastet alle planer og kom til å prege livet hans i de nærmeste 12 år. Etter et års opphold i fjell-luft i Pyrenéene var han så vidt frisk at han kunne returnere til Paris og påbegynne studier ved Sorbonne. Han studerte klassisk språk og litteratur og var dessuten aktivt med i en studentteatergruppe som spesialiserte seg på klassisk gresk repertoar. I 1939 fikk han en lavere grad med fagene gresk, latin, fransk litteratur og filosofiens historie, men han manglet en eksamen i grammatikk og filologi for å være fullt kvalifisert for en lærerstilling. Etter et år som ufaglært lærer i Bayonne-distriktet gjenopptok han studiene i Paris, men ble hemmet av tilbakefall i sykdommen. I 1942 kom han på sanatorium i de franske alper, og nå fulgte fire års sammenhengende sanatorieliv.

Ved sanatoriet fikk han god tid til å reflektere over tilværelsen; han ble klar over at han var homoseksuell og innledet forbindelser i samsvar med dette. Han hadde ellers god tid til å lese, og han startet på et studium av den franske 1800-tallshistorikeren Jules Michelet. Han skrev små artikler for et studenttidsskrift, bl.a. om Camus' *L'Étranger*. Camus-artikkelen er seinere blitt ansett for å være utgangspunktet for *Le degré zéro de l'écriture*. Som romkamerat hadde han i en periode en ung trotskist som hadde deltatt i den spanske borgerkrigen. Barthes ble dermed sterkt påvirket av kommunismen, men ikke den ”offisielle” pro-stalinistiske linjen til det franske kommunistpartiet. Gjennom denne kontakten fikk han seinere innpass i tidsskriftet *Combat*, som Camus var med på å redigere i en periode.

Da han kom ut av sanatoriet i 1946, var han 31 år gammel, marxist, hadde fått publisert sine første artikler og hadde over 1000 arkivkort med notater om Michelet i kofferten. Men ingen fullført yrkesutdanning, og, naturligvis, ingen jobb å gå til.

En venn fra gymnasdagene hadde kommet inn på ENS, hadde undervist i fransk i utlandet, og var nå startet på en karriere i diplomatiet. Han var nettopp blitt kulturattaché i Bucuresti i Romania og gjorde Barthes oppmerksom på en stilling som bibliotekar ved Det franske instituttet der. Barthes fikk stillingen, og dro i 1947 til Romania sammen med sin mor. I tillegg til å holde styr på boksamlingen, deltok Barthes i språkundervisningen ved instituttet, og han holdt foredrag om kulturelle og litterære emner og arrangerte konserter med fransk musikk. 1947 var en turbulent tid i Romania – Stalin strammet grepet om Øst-Europa og kong Michael ble tvunget til å abdisere, folkerepublikken ble proklamert i 1948. Det franske institutt ble ansett for å være et arnested for dekadent, vestlig kultur, og de ansatte ble erklært uønsket i landet. Barthes var den siste ved instituttet som ble utvist, høsten 1949.

Han ble nå ompostert til Alexandria i Egypt. Han fikk arbeid som ”språkassistent” i fransk ved universitetet, og traff der førstelektoren A.J. Greimas, som introduserte ham for Ferdinand de Saussures tanker, og som skulle få mye å si for hans orientering mot semiologi. Greimas fortsatte i Egypt til 1958, mens Barthes fikk nok etter ett år og dro hjem i 1950. Han mislikte de egyptiske myndighetenes stadige krav om nye helsesjekker (siden han hadde vært tuberkuløs), og det franske miljøet i Alexandria var fortsatt preget av konservative Vichy-tilhengere fra krigens dager.

Barthes fikk så arbeid i Utenriksdepartementets kulturavdeling i Paris, der han bl.a. hadde med undervisning i fransk som fremmedspråk å gjøre. Han bodde med sin mor og halvbror på Seins venstre bredd, noe han fortsatte med til morens død i 1977. Han kjedet seg og mistridde i departementet, og tok oppdrag på si av mer faglig art, som leksikografisk arbeid. Og ikke minst skrev han artikler om litterære emner, først og fremst i *Combat*. En gruppe av disse artiklene, publisert i tiden 1947-50, kom i 1953 ut i bokform under tittelen *Le degré zéro de l'écriture* [norsk utgave: *Litteraturens nullpunkt*, 1970]. Boka fikk meget positiv omtale og vakte oppsikt i nasjonale medier som *Le Monde* og i Sartres tidsskrift *Les temps modernes*. Boka tok for seg stilistiske aspekter ved så berømte forfattere som Camus og Sartre, den ”flate og nøytrale” skrivemåten deres som ble karakterisert som et moderne trekk, og han trakk lange linjer i litteraturhistorien tilbake til 1600-tallets stil. Som marxist var han også opptatt av forholdet mellom samfunn og litteratur, og han var lite begeistret for Stalin-tidens doktrinære sosialrealisme. En kan si at boka gjorde Barthes kjent og respektert som litterær kommentator i 1950-tallets Paris.

I 1953 fikk Barthes stipend fra Centre Nationale de Recherche Scientifique (CNRS) – som også støttet humanistisk forskning. Det gjaldt et studium i leksikologi og sosiologi, nærmere bestemt om vokabularet knyttet til sosiale spørsmål i 1830-årene. Han sluttet i UD og levde på forskningsstipend i to år, skjønt stipendet var så vidt knapt at han måtte spe på med andre inntekter for å forsørge sin mor og bror. Han underviste i fransk for utenlandske studenter ved Sorbonne, og han publiserte. Nå kom, i 1954, hans bok om Michelet, som han hadde arbeidet med siden sanatorie-tiden – *Michelet par lui-même*. Det er en uortodoks presentasjon av historikeren, nærmest en sitatmosaikk fra hans verker, med Barthes' kommentarer innvevd. Det som fascinerer Barthes, er Michelets egenskaper som ”etnograf”, som skildrer av dagligliv og folkeliv.

Midten av 1950-tallet var en turbulent tid for Roland Barthes, med mange baller i luften på en gang. På privatlivets område var arveoppgjøret etter mormoren en vanskelig og tidkrevende oppgave; hun hadde vært gift to ganger og hadde to kull barn, og verdiene i boet var vriene å verdsette. Hun døde 1953, og først i 1955 ble oppgjøret klart. Det gjorde ikke Barthes-familien rik, men satte dem for eksempel i stand til å kjøpe den leiligheten de bodde i og skaffe seg et landsted ved havet. Han var stadig etterspurt som artikkelforfatter, og bidro med mange innlegg i flere tidsskrifter. I 1953 startet også teatertidsskriftet *Théâtre populaire*, der Barthes snart ble den ledende i redaksjonen, og han ble trukket inn som litterær rådgiver for det forlaget som utgav bladet. Han skrev hyppig i det helt fram til 1960 og stod for en Brecht-linje innen dramatik og spillestil. Han var aktivt med i tidens intellektuelle debatter, for eksempel forsvarte han Sartres satiriske skuespill *Nekrassov*, som nesten alle sablet ned, og han råket ut i debatt med Camus, som fikk ham til å tone flagg som marxist offentlig.

Stipendarbeidet ved CNRS led tydeligvis under alle disse avbrytelsene, han maktet ikke å skrive tilfredsstillende rapporter om arbeidets gang, og mistet stipendet i 1955. En sikker, om enn sparsom, inntektskilde ble dermed borte, og han arbeidet hardt for å få et nytt stipend, noe han klarte i 1956, innen området sosiologi. Dette beholdt han til 1959.

Barthes hadde oppnådd ry som en moderne og nyskapende kommentator i intellektuelle kretser – og han hadde også åpenbare evner som populariserende polemiker. Denne siden kom særlig fram i en rekke journalistiske artikler, først og fremst i bladet *Les lettres nouvelles* som ble redigert av en av hans venner fra *Combat*. Her hadde Barthes gjennom flere år månedlige stykker som avslørte den småborgerlige ideologien som han så rundt seg på alle kanter. Han satte spørsmålstejn ved ”det selvsagte” – holdninger som ”alle” hadde – som altså var ”naturlige”, men som i virkeligheten var høyst historisk og klassemessig betinget. 54 slike ”myter” fra årene 1952 til 1956 kom i 1957 ut under tittelen *Mythologies* [norsk oversettelse: *Mytologier*, 1975]. Samlingen ble avrundet med den viktige teoretiske artikkelen ”Myten i dag”, som satte verket inn i en teoretisk semiologisk ramme, der strukturalismens tegnteori ble trukket inn i kulturkritikken på en eksplisitt måte. Barthes var dermed for alvor blitt en foregangsskikkelse for noe nytt og spennende i det intellektuelle liv i Paris.

Han arbeidet med å bruke tegnteori på andre områder enn det språklige, og særlig appliserte han den på området klær og moter. På slutten av 50-tallet publiserte han artikler om bekleddingens historie og sosiologi, språk og klær m.v. Dette var tenkt å bli en doktoravhandling, men Barthes fant ingen professor som påtok seg å være faglig veileder, og han måtte oppgi planene om å doktorere. Verket ble først utgitt 10 år etter at det var påbegynt, under tittelen *Système de la mode* (1967). Det er i grunnen en språklig studie – av språket i bildetekstene til to franske motejournaler midt på 50-tallet – og sies å være Barthes’ ”tørreste” verk, vel fordi han her søkte å kopiere en akademisk stil.

At dette ikke var naturlig for ham, viste en annen affære, som kom til å gjøre Barthes landskjent i Frankrike, og som også vakte oppsikt i utlandet. Hans interesse for teater hadde ført til tre artikler om den store klassikeren Racine, trykt i 1958 og 1960. Disse ble samlet og utgitt i bokform som *Sur Racine* i 1963. Hans strukturalistiske analyser av Racines skuespill – som ikke tok forfatterens liv og bakgrunn i betraktning, men så på konfliktstoffet i dem i freudiansk perspektiv, og på rommets betydning for tematikken – falt de tradisjonelle litteraturprofessorene tungt for brystet. Sorbonnes fremste Racine-ekspert, Raymond Picard, rykket ut med en skarp protest i *Nouvelle critique ou nouvelle imposture?* i 1965, og Barthes svarte i sin bok *Critique ou vérité*, 1966. Ved siden av disse kom det en lang rekke innlegg i aviser og tidsskrifter fra fagfolk og legfolk på området. Striden ble oppfattet som et slag

mellom de moderne og de tradisjonelle, eller de radikale og de konservative – eller også som et slag mellom den ærverdige, sentrale, akademiske institusjonen Sorbonne og den marginale, nyskapende, litt uvørne institusjonen École Pratique des Hautes Études, hvor Barthes nå var ansatt. *Times Literary Supplement* i London skrev i 1966 en større, orienterende artikkel om saken, og gjorde dermed Barthes for alvor kjent i litterære kretser i den engelsktalende verden.

Barthes hadde som nevnt blitt knyttet til EPHE; det skjedde i 1960, i en underordnet stilling i første omgang. Fra 1962 var han imidlertid blitt *directeur d'études*, en ledende faglig stilling med undervisningsplikt, sammenlignbar med professorat ved universitetene. EPHE var en type "annerledes" institusjon, og man kunne få en slik stilling der uten å ha doktorgrad. Hans fagområde var definert som "tegnenes og symbolenes sosiologi", og hans seminarer tok utgangspunkt i dette. Barthes' seminarer var noe nær det eneste innen allmenn litteraturvitenskap og litterær estetikk i Paris på denne tiden, og han trakk til seg en rekke dyktige studenter, som Genette, Todorov og Kristeva. I årene 1962-64 dreide seminaret seg om "Aktuelle tegnsystemer", 1964-66 "Studier i retorikk", 1966-67 "Diskursens lingvistik", 1968-69 "Strukturell analyse av en narrativ tekst" osv. Dessuten la studentene fram sine spesialoppgaver i seminaret, mest kjent er vel Genette om narratologi og Kristeva om intertekstualitet.

Da Barthes i 1962 ble "studiedirektør" ved EPHE, var det hans første faste ansettelse i livet, 47 år gammel. Dette gav nok økonomisk trygghet, men han var like fullt stadig opptatt med oppdrag utenom, spesielt med artikler for diverse tidsskrift. *Communications* og *Annales* ble begge utgitt ved EPHE, og Barthes var aktivt med i særlig det førstnevnte, der han hadde redaksjonelt ansvar bl.a. for spesialnumre om semiologi og narratologi. Hans store artikkel om elementær semiologi i nr. 4 ble også utgitt i bokform i 1964: *Éléments de sémiologie*. Dette ble også blant hans første oversatte bøker til engelsk i 1967, de andre var *Le degré zero de l'écriture* og *Mythologies*.

Andre tidsskrift han var sterkt involvert i, var *Arguments*, et uavhengig marxistisk tidsskrift, og ikke minst i *Tel Quel*, et avantgardistisk litterært tidsskrift som under ledelse av ekteparet Philippe Sollers og Julia Kristeva, og Roland Barthes, kom til å bli et av strukturalismens kraftsentra på 60-tallet. Mange av Barthes' artikler fra denne tiden ble utgitt i bokform i 1964 (*Essais critiques*) og i 1972 (*Nouveaux essais critiques*), andre kom ut posthumt i samlinger på 80-tallet.

1966 var på mange måter strukturalismens høydepunkt i Frankrike, med mange viktige utgivelser og begivenheter. For Barthes personlig var det året da han for alvor ble kjent i utlandet. Artikkelen i *Times Literary Supplement* er alt nevnt; det var også da han og flere andre franske teoretikere ble invitert til en stor fransk-amerikansk konferanse ved Johns Hopkins-universitetet i USA. Og det var det året han ble invitert til Japan for å holde seminar om narratologi. Han var i Japan tre ganger i 1966-67 og ble svært betatt av landets skikker og tegnsystemer. Denne fascinasjonen ble til *L'empire des signes*, som utkom i 1970 [norsk utgave: *Japan – tegnenes rike*, 1996].

1968 var derimot ikke noe godt år for Barthes. Han hadde ingen sans for studentopprørets ekstreme holdninger og aksjonisme, og ble følgelig sett på som en konservativ motstander. Han og mange andre strukturalister ble satt på sidelinjen i sine egne seminarer i de hektiske mai-dagene – en kunne se slagord som "strukturalismen kjemper ikke i gatene", og på én veggavis var det føyd til: "og det gjør heller ikke Barthes". Da han på denne tiden fikk tilbud

om en gjestelærerstilling i Marokko, tok han med takk imot. Oppholdet i Rabat ble imidlertid nokså kortvarig – bare det akademiske året 1969/70 – for også her var studentene blitt radikaliseret, og de så på fransk språk og fransk litteratur som rester av imperialismen, og på Barthes som en representant for den.

I 1970 kom Barthes' kanskje viktigste litteraturteoretiske verk, *S/Z* [svensk utgave: *S/Z – essä*, 1975]. Det var blitt til på grunnlag av hans nyeste seminar ved EPHE, som hadde vært en narratologisk analyse av Honoré de Balzacs novelle "Sarrasine". Novellen er på ca 30 sider, mens Barthes' kommentar løper opp i vel 230 sider. Mange vil se dette verket som et skille i hans produksjon, der han på et vis tar farvel med den "vitenskapelige" strukturalismen og hengir seg til en fragmentarisk, ladet stil som langt på vei er skjønnlitterær i seg selv – noe han stort sett fortsatte med i resten av sitt forfatterskap.

Barthes fortsatte sitt virke ved EPHE, med nye seminarer om tegnteori og semiologi knyttet til litteratur. Han begrenset seg ikke til skjønnlitteratur, i 1971 kom *Sade, Fourir, Loyola*, der disse forfatternes hang til å kategorisere og nummerere – henholdsvis seksuelle perversjoner, sosiale handlinger og synder mot Gud – var et felles fokus for Barthes' interesse. Hans reputasjon som avant-garde teoretiker var stadig stigende, hans bøker var fra 1967 begynt å bli oversatt til engelsk, den første franske monografien om ham kom i 1971, han var etterspurt som gjesteforeleser i utlandet, og ikke minst, hans seminarer var overfylte. EPHE måtte stadig finne større lokaler til ham, inntil han foreleste fra podiet i store kongresshaller med hundrevis av anonyme tilhørere. Studentene protesterte på dette, og skolen slo fast at bare de "egentlige", registrerte studentene skulle ha adgang, siden det var ment å være et studentaktivt seminar og ikke et sirkus. I mindre lokaler igjen kom studentene opptil tre timer for tidlig for å få sitteplass, andre flokket seg i trappegangene, og Barthes måtte bruke tid og energi på å avvise uvedkommende.

Han hadde alltid vært kunstnerisk interessert, spilte daglig på sitt piano, og hadde tatt sangtimer. Nå startet han også på en særegen form for visuell kunst, en form for kalligrafi som spredte seg over arket som en blanding av kruseduller, skrift og figurer, av og til med innlagte farger. Det sier en god del om hans prestisje at disse "maleriene" ble vist i offentlige separatutstillinger både før og etter hans død. Han hadde dessuten alltid vært opptatt av fotografiet som tegn, og første del av hans selvbiografi *Roland Barthes par Roland Barthes* (1975) [dansk utgave: *Af mig selv*, 1988] består nesten bare av fotografier, mange fra hans barndom og ungdom. Det var også en bok om fotografi som ble den siste han arbeidet med. Den ble skrevet i 1979 og utkom praktisk talt samtidig med at han døde året etter – *La chambre claire* [norsk utgave: *Det lyse rommet: tanker om fotografiet*, 2001].

Konnotasjoner og flertydighet hadde vært et gjennomgangstema hos Barthes helt siden han leste Hjelmslev på 50-tallet. Et essay fra 1960 introduserte skillet mellom *ecrivain* (forfatter, kunstner) og *ecrivant* (skribent), der den førstnevnte skrev flertydig, med oppmerksomheten rettet mot språkets uttrykksside, mens den sistnevnte skrev for å kommunisere mer entydig, med oppmerksomheten rettet mot saksinnholdet. Denne to-delingen finner vi igjen i bøkene fra ca 1970, der han taler om *scriptible* ("skriverlig") og *lisible* ("leserlig") tekst. De første typen krever at leseren er "medskriver" av teksten, går aktivt inn i den fordi den er så åpen og flertydig, mens den andre typen kan "oppleves, leses" passivt fordi den er mer åpenbar og entydig. I boka *Le plaisir du texte* fra 1973 [norsk utgave: *Lysten ved teksten*, 1990] er det tale om graden av glede en leser kan få gjennom å lese en tekst; ved en "leserlig" tekst kan man nok oppleve "fryd" (*joie*), men ved en "skriverlig" tekst kan man oppnå "vellyst" (*jouissance*).

Barthes var mye brukt som opponent ved disputaser og muntlige eksamener og fikk snart ord på seg for å være en mild og forståelsesfull sensor. Da Julia Kristeva disputerte i 1973, brukte han hele sitt opposisjonsinnlegg til å fortelle hvor mye han hadde lært av hennes arbeid, og han vakte oppsikt ved ikke å stille ett eneste spørsmål. I slike situasjoner holdt han seg gjerne strengt til manus – han stolte i det hele tatt mest på det skrevne ord, men hadde utmerkede muntlige oppsummeringer etter studentinnleggene på seminaret. Han stod Kristeva og hennes mann, Sollers, nær i redaksjonen av *Tel Quel*, og han stod fast ved deres side selv da tidsskriftet gjennomløp en maoistisk fase på 70-tallet. Han var bl.a. med dem på en delegasjonsreise til Kina i 1974, men det var åpenbart at han kjedet seg over den plumpe propagandaen de ble foret med, og han skrev en meget lunken reisebeskrivelse i *Le Monde* etterpå. En av hans siste bøker i livet var for øvrig en artikkelsamling om forfatteren Sollers, som han gav hederstittelen *Sollers, écrivain*, 1979.

Toppunktet for Roland Barthes som akademiker var utvilsomt utnevnelsen til professor ved Collège de France. Institusjonen var meget ærværdig og fristilt, og kunne dermed se bort fra formelle kvalifikasjonskrav som doktorgrad. De forholdsvis få professorene ble regnet som de fremste på sine områder, og kollegiet var selvrekutterende, dvs. at det selv voterte inn nye medlemmer. Michel Foucault foreslo Barthes i 1976, og han ble innvotert med knappst mulig margin. Han holdt sin tiltredelsesforelesning 7. januar 1977, og ”hele” intelligensiaen i Paris var til stede (unntatt Lacan, som *Le Monde* bemerket). Det ble en sterkt følelsesladet situasjon for mange av hans venner, som visste hvordan hadde strevd for å få anerkjennelse i akademiske kretser.

1977 ble et turbulent år for Barthes. Et smertelig personlig tap var det at hans mor døde den høsten, 84 år gammel. De hadde bodd sammen hele hans liv; selv når han var i utlandet, tok han henne ofte med. Mesteparten av tiden hadde de bodd i samme bygård på venstre bredd, de flyttet bare ned fra 5. etasje til 2. da hun begynte å bli skrøpelig til bens. Han hadde høytidelig ført henne inn til hennes plass i det overfylte lokalet da han holdt sin tiltredelsesforelesning, ”nesten som en brud”, ble det bemerket. Han sørget åpenbart over henne og lot falle bemerkninger om tapet i skrift og i tale.

Dette året kom også *Fragments d'un discours amoureux* ut [norsk utgave: *Fragmenter av kjærlighetens språk*, 2000]. Også denne boka springer ut av et av hans seminarer, som ble holdt et par år tidligere. Den oppleves som et meget personlig verk, nesten som notater til et romanutkast. Også denne er organisert ”tilfeldig”, etter et alfabetisk prinsipp som et oppslagsverk, og selve ordet ”fragment” er her med i tittelen – nettopp fordi den skulle kunne leses ”litt her og litt der” og ikke som en lineær historie. Intertekstualitet har den også - til Goethes store kjærlighetsroman *Die Leiden des jungen Werthers*. Boka ble en suksess i vide kretser og ble hans mest solgte bok. Alt samme år kom den ut i nær 80 000 eksemplarer, og 10 år seinere hadde den solgt 180 000 i Frankrike alene. Det hjalp sikkert på salget at Barthes kom meget vel fra en fjernsynsdebatt om ”kjærlighetens språk”, bl.a. med Françoise Sagan.

Slutten av 70-tallet ble også en travel tid – han var enda mer etterspurt enn før, for eksempel til intervjuer i TV, radio og store aviser – mange av disse tekstene ble utgitt etter hans død. Stadig ble han bedt om å skrive artikler og forord, og han hadde meget vanskelig for å si nei. Det gikk så vidt at han skrev forord til bøker han visstnok ikke hadde lest, eller iallfall meget overfladisk. Det ble holdt internasjonale konferanser med ham som tema, der han selv var til stede. Han spilte Thackeray i en fransk film om søstrene Brontë, og han ble stadig invitert til middager og lunsjer. Han var blitt en celebritet, men det så ikke ut som om han nøt det, etter morens død mente vennene å spore en viss likegladhet hos ham.

Noe nytt var det også at nasjonens førende politikere gjerne ville ha ham i tale. Det vakte oppsikt (og noe forargelse blant hans radikale venner) at han i 1976 spiste lunsj med de konservative Edgar Faure og president Valéry Giscard d'Estaing, og 25. februar 1980 spiste han med François Mitterand, Jack Lang og andre ledende fra sosialistpartiet.

Det var da han kom ut fra denne lunsjen at han krysset gata og ble påkjørt av en varebil fra et vaskeri. Skadene ble ikke regnet for å være livstruende i første omgang, men han kom seg ikke – det er sagt at det virket som han hadde mistet lysten på å leve. Venner og bekjente strømmte til sykehuset og oppholdt seg i mengder i korridoren, men mange slapp ikke inn til pasienten, som bare ble dårligere. En måned seinere døde han, av lungebesvær som ble ansett som en følge av tuberkulosen han hadde hatt i ungdommen.

Barthes er en mann som er blitt stadig mer kjent etter sin død, iallfall utenfor Frankrike. Interessen for litteraturteori har økt de siste tiårene, og her er han en skikkelse som står sentralt fortsatt, innenfor strukturalismen særlig, og innen poststrukturalisme og resepsjonsteori. Det ble gitt ut flere bøker med tidligere upubliserte tekster utover på 1980-tallet, også hans dagbok ble utgitt (*Incidents*, 1987). Det spørs om dette var noe han ville ha likt, for hans homoseksuelle legning kommer tydelig fram her, noe han ellers var ytterst diskret med så lenge han levde. I motsetning til sin venn og tidvise partner Foucault likte han ikke å stå på barrikadene, verken for homofiles rettigheter eller andre saker, noe som tydelig kom fram i 1968. Slikt kalte den manusbundne, tilbakeholdne, vennlige Barthes for ”hysteri”.

(I denne artikkelen er alle Barthes' franske bokutgivelser nevnt, med utgivelsesår. Alle disse er for lengst oversatt til engelsk. Norske oversettelser - eller der slike mangler, danske og svenske – er tatt med i parentes. I årene 1993-95 utkom hans *Oeuvres complètes* i tre bind på fransk.)

Sekundærlitteratur:

- Allen, Graham: *Roland Barthes*. London, Routledge. 2003
- Barry, Peter: *Beginning Theory. An Introduction to Literary and Cultural Theory*. Manchester, Manchester UP, 2002
- Bertens, Hans: *Literary Theory. The Basics*. London, Routledge. 2001
- Brandt-Pedersen, Finn og Anni Rønn-Poulsen: *Metodebogen. Analysemetoder til litterære tekster*. Kolding, Nøgleforlaget. 1980
- Burke, Seán: *The Death and Return of the Author. Criticism and Subjectivity in Barthes, Foucault and Derrida*. Edinburgh, Edinburgh UP. 1992
- Calvet, Louis-Jean: *Roland Barthes*. Oxford, Polity Press. 1994 [fransk original 1990]
- Culler, Jonathan: *Structuralist Poetics. Structuralism, Linguistics and the Study of Literature*. Ithaca, Cornell UP, 1975
- Culler, Jonathan: *Roland Barthes*. Glasgow, Fontana. 1983
- Culler, Jonathan: *Literary Theory. A Very Short Introduction*. Oxford, Oxford UP. 1997
- Dosse, François: *History of Structuralism. Volume I: The Rising Sign, 1945-1966. Volume II: The Sign Sets, 1967-present*. Minneapolis, Minnesota UP. 1997 [fransk original 1991 og 1992]

- Eagleton, Terry: *Literary Theory. An Introduction*. Oxford, Blackwell. 1983
- Enger, Hans-Olav og Kristian Emil Kristoffersen: *Innføring i norsk grammatikk. Morfologi og syntaks*. Oslo, LNU/Cappelen. 2000
- Fokkema, Douwe og Elrud Ibsch: *Theories of Literature in the Twentieth Century*. New York, St. Martin's Press. 1995
- Glomnes, Eli: *Alt jeg kan si. Språk, virkelighet og subjektets stemme*. Oslo, LNU/Cappelen. 2001
- Gundersen, Karin: *Roland Barthes. Etapper i fransk avantgardeteori 1950-1980*. Oslo, Universitetsforlaget. 1989
- Gaasland, Rolf: *Fortellerens hemmeligheter. Innføring i litterær analyse*. Oslo, Universitetsforlaget. 1999
- Haugen, Torgeir (red.): *Litterære skygger. Norsk fantastisk litteratur*. Oslo, LNU/Cappelen. 1998
- Heldal, Anders og Arild Linneberg (red.): *Strukturalisme i litteraturvitenskapen*. Oslo, Gyldendal. 1978
- Jackson, Leonard: *The Poverty of Structuralism: Literature and Structuralist Theory*. London, Longman. 1991
- Jefferson, Ann og David Robey (red.): *Modern Literary Theory. A Comparative Introduction*. London, Batsford. 1988
- Krause-Jensen, Esbern: *Den franske strukturalisme. På sporet af en teori for de humane videnskaber*. København, Berlingske. 1978
- Kittang, Atle, Arild Linneberg, Arne Melberg og Hans H. Skei: *Moderne litteraturteori. Ei grunnbok*. Oslo, Universitetsforlaget. 1993
- Kittang, Atle, Arild Linneberg, Arne Melberg og Hans H. Skei (red.): *Moderne litteraturteori. En antologi*. Oslo, Universitetsforlaget. 1991
- Kurzweil, Edith: *The Age of Structuralism. Lévi-Strauss to Foucault*. New York, Columbia UP. 1980
- Lane, Michael (red.): *Structuralism. A Reader*. London, Jonathan Cape. 1970
- Lavers, Annette: *Roland Barthes: Structuralism and After*. London, Methuen. 1982
- Lothe, Jakob: *Fiksjon og film. Narrativ teori*. Oslo, Universitetsforlaget. 1994
- Lothe, Jakob, Christian Refsum og Unni Solberg: *Litteraturvitenskapelig leksikon*. Oslo, Kunnskapsforlaget. 1997
- Lund, Torkil: *Litterær semantik*. København, Gyldendal. 1975
- *Læreplanverket for den 10-årige grunnskolen*. Oslo, KUF. 1996
- Makaryk, Irena R. (red.): *Encyclopedia of Contemporary Literary Theory. Approaches, Scholars, Terms*. Toronto, Toronto UP. 2000
- Merquior, J.G.: *From Prague to Paris. A Critique of Structuralist and Post-Structuralist Thought*. London, Verso. 1986
- Mjør, Ingeborg, Tone Birkeland og Gunvor Risa: *Barnelitteratur – sjantrar og teksttypar*. Oslo, LNU/Cappelen. 2000
- Scholes, Robert: *Structuralism in Literature. An Introduction*. New Haven, Yale UP. 1974
- Seip Tønnesen, Elise: "Strukturalistisk analyse", i Kaj Berseth Nilsen, Rolf Romøren, Elise Seip Tønnesen og Sverre Wiland: *Veier til teksten. Litteraturteori og analysepraksis*. Oslo, LNU/Cappelen. 1994
- Skarðhamar, Anne-Kari: *Litteraturundervisning. Teori og praksis*. Oslo, Universitetsforlaget. 2001
- Stafford, Andy: *Roland Barthes. An Intellectual Biography*. Edinburgh, Edinburgh UP. 1998

- Sturrock, John (red.): *Structuralism and Since. From Lévi-Strauss to Derrida*. Oxford, Oxford UP. 1979
- Svensen, Åsfrid: *Tekstens mønstre. Innføring i litterær analyse*. Oslo, Universitetsforlaget. 1985
- Thody, Philip: *Roland Barthes: A Conservative Estimate*. London, Macmillan. 1977
- Torsen, Eleanor: "Litteraturteoretiske tilnæringsmåter", i Inge Moslet (red.): *Norskdidaktikk I. Ei grunnbok*. Oslo, Tano Aschehoug. 1999
- Torvik, Arne: *Litteraturteori, litteraturlæsning og litteraturformidling*. Oslo, Tano. 1994
- Vinje, Eiliv: *Tekst og tolking. Innføring i litterær analyse*. Oslo, Gyldendal. 1993
- Wolfreys, Julian og William Baker (red.): *Literary Theories. A Case Study in Critical Performance*. New York, New York UP. 1996
- Zima, Peter V.: *The Philosophy of Modern Literary Theory*. London, Athlone Press. 1999
- Aarseth, Asbjørn: *Episke strukturer. Innføring i anvendt fortellingsteori*. Oslo, Universitetsforlaget. 1976
- Aaslestad, Petter: *Narratologi. En innføring i anvendt fortellesteori*. Oslo, LNU/Cappelen. 1999